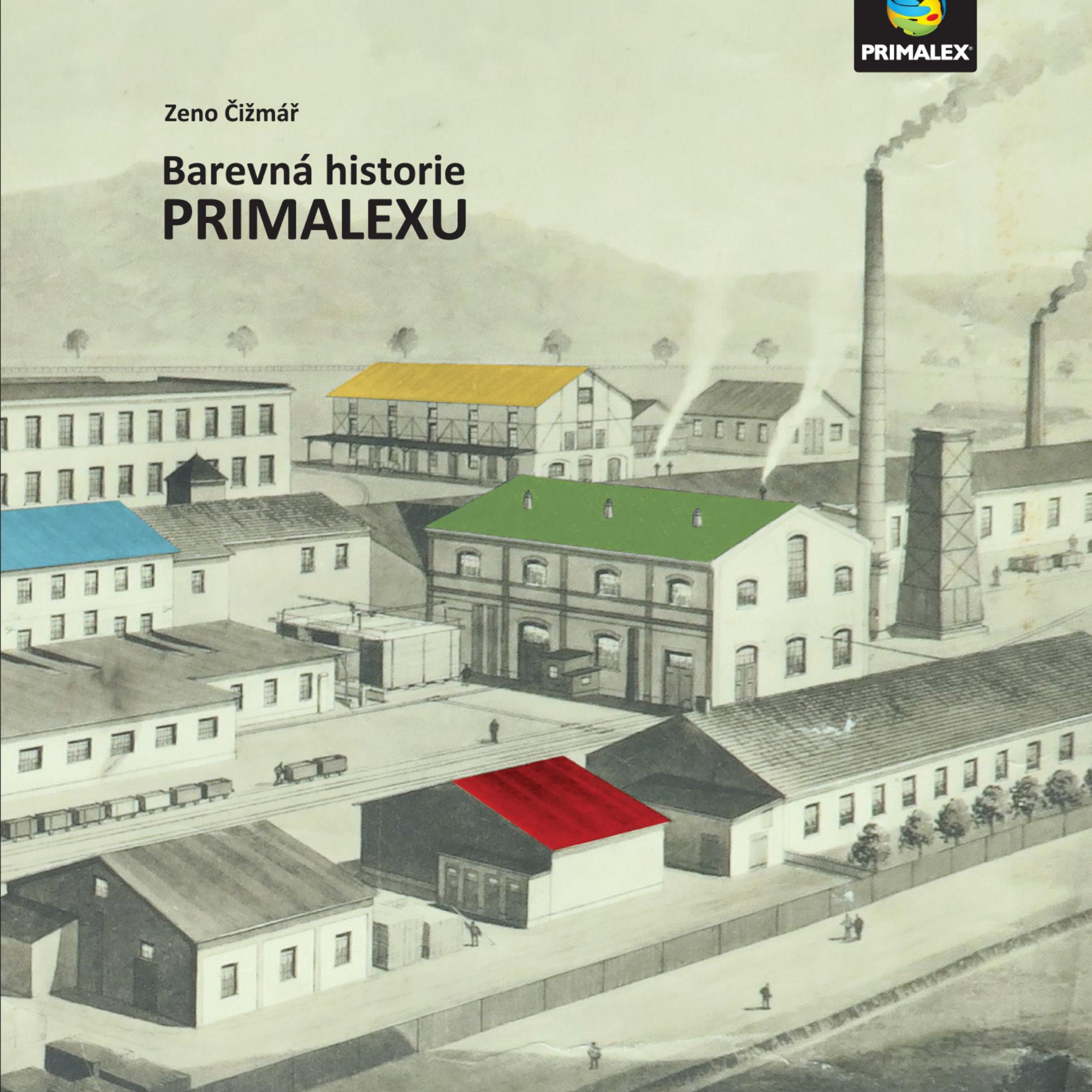

Zeno Čižmář

Barevná historie PRIMALEXU

Barevná historie
PRIMALEXU

16. stol.

Vitriol neboli kyselina sírová

Vyrábět se z tzv. kyzových břidlic, které se nacházely v okolí Břas

Výroba kyseliny sírové pokračovala v tomto kraji až do začátku třicetileté války

18. stol.

Intenzivní těžba bohatých ložisek kyzových břidlic

V obci Kameneč byla založena v roce 1778 speciální továrna, která vyráběla od roku 1793 vitriolový olej, tedy kyselinu sírovou

Baron Antonín Höchberg v roce 1789 založil lisovnu vytápěnou uhlím

Přelom 18. a 19. stol.

Obrovská spotřeba kyseliny sírové

Byla využívána hlavně k bělení tkaných látek, zejména prádla

V roce 1832 se podle statistik v Čechách spotřebovalo na tuto a další jiné různé výroby celkem 14 tun kyseliny sírové, která byla potřebná i k výrobě saské modré, resp. indiga

Mohutný rozvoj těžby uhlí

V roce 1813 byla založena další lisovna Kateřina, v Břasích vznikají i jiné lisovny

1. polovina 19. stol.

Zřízena továrna na výrobu fosforu z kostí hospodářských zvířat

Podobnou továrnu založil v Břasích (pův. Vranově) i kníže Auersperg, která byla v provozu až do roku 1900

V roce 1844 se poprvé použil parní stroj na dolování uhlí

V roce 1849 se tradiční způsob výroby kyseliny sírové začal v Břasích doplňovat zcela odlišnou a méně nákladnou technologií v olověných komorách

60. léta 19. stol.

Johann David Starck přední reprezentant průmyslové revoluce v českých zemích

Začátek rozvoje továren chemické výroby

V 60. letech se uhlí začalo těžit na povrchu

Tímto způsobem se uhlí těžilo z celé střední Evropy pouze v Břasích

1870

První barva z mrtvé hlavy (oxid železitý)

Prášek zamíchaný s fermezí se stává výbornou barvou na dřevo a hlavně na železo

Na bázi cypuť morty, odpadového prášku z pece, se vyráběla nejen tradiční cihlová červená, ale i dalších 41 barev od žluté po purpurovou a tmavě fialovou

1874

Starck nechal na místě pozdější továrny na ultramarín postavit novou výkonnější továrnu na barvy z caput morta

1875

Výroba ultramarínu

Z Německa byl pozván odborník na výrobu ultramarínu, chemik Fürstenauer, aby pomohl rozjet výrobu ultramarínu v areálu továrny na barvy

1888

V Břasích byla ukončena tradiční výroba kyseliny sírové a později i ostatní chemická výroba

Výroba keramiky však nezankla, naopak se rozvíjela produkce jiných druhů výrobků pro potřeby dalších výrob Starckova impéria, jako například různé nádoby na chemikálie

1945

Fabrika na výrobu keramiky je uvalena pod národní správu a znárodněna pod názvem Chemická keramika Břasy n. p.

1967

Výroba keramiky v Břasích dostává nové impulzy

V roce 1967 byla v Břasích spuštěna i výroba barev, do prodeje byl uveden první tekutý malířský nátěr ještě pod značkou Primel

1968

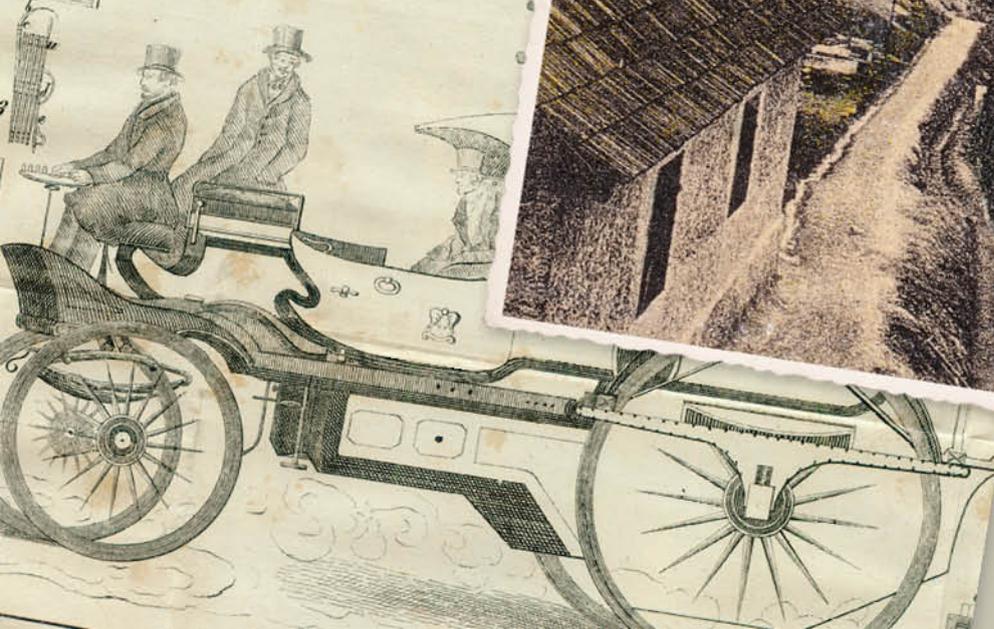
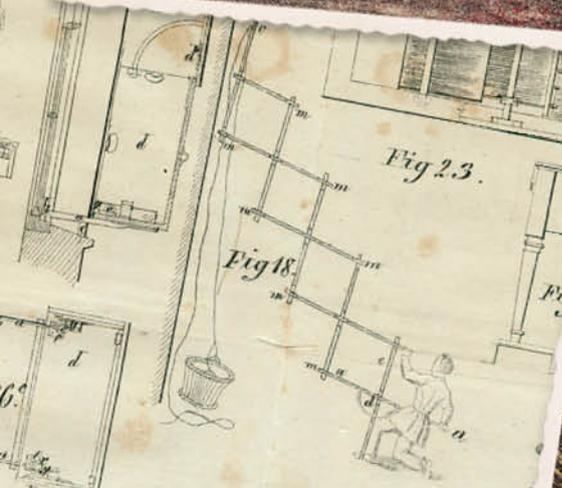
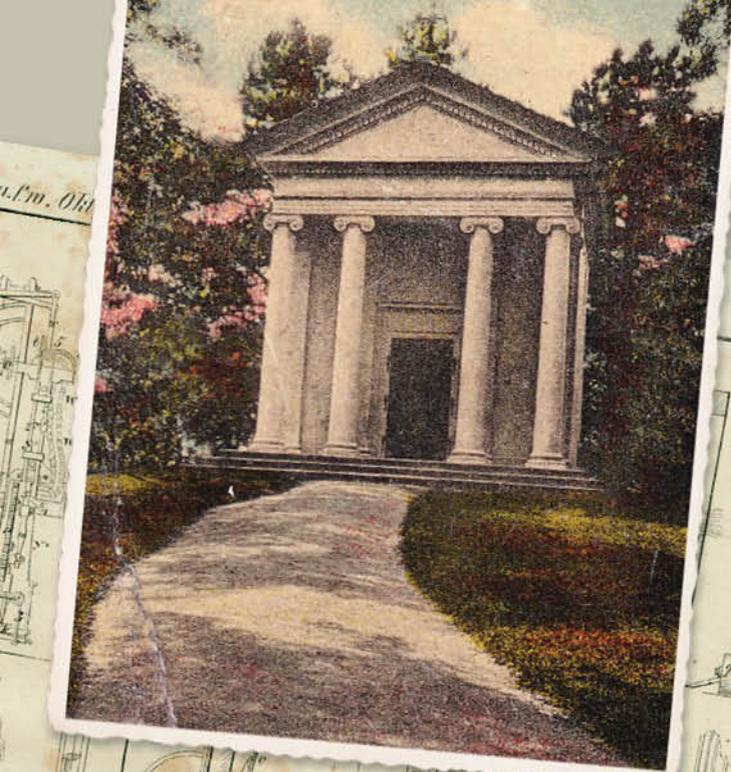
V roce 1968 začala výroba tekutých bílých malířských nátěrů již pod značkou Primalex

Výroba v následujících 70. a 80. letech nestihá pokrýt potřeby zákazníků, podnik prochází modernizací

/ Obsah

1 / Dědictví průmyslové revoluce	10
2 / Na počátku byl vitriol, tedy kyselina sírová	12
3 / Uhelným centrem průmyslové revoluce	16
4 / Přichází Johann David Starck	22
5 / Břasy za časů Johanna Antonína	24
6 / Jak se zrodila výroba barev v Břasích	28
7 / První barva z mrtvé hlavy	30
8 / Modř, která dobyla celý svět	33
9 / Břasy jako centrum keramické výroby	40
10 / Světoznámé břaské sklo	44
11 / Domovem železářů	46
12 / Železnice	48

13 / Z rodiny do rukou akciové společnosti	50
14 / Konec chemie v Břasích	51
15 / Na vrcholu kapitalismu	52
16 / V rukou národních podniků	56
17 / Marketing aneb ozvěny Pražského jara v Břasích	58
18 / Přichází Primalex	60
19 / Švédské desky	68
20 / Tažené glazované obklady (TOB)	70
21 / Cestou reálného socialismu	74
22 / Další vývoj značky od roku 1993	78
/ Shrnutí / Summary	90
/ Poznámky	94
/ Archivní prameny a literatura	96

Editorial

Každá značka má svůj příběh a každý tvůrce by rád konstatoval, že vše, co bylo jejím jménem vytvořené, bylo pokaždé radostné, příjemné a šlo to „jako po másle“. Kdyby to ovšem bylo tak jednoduché, asi bychom si toho ani nedokázali tak vážit a neměli bychom takové uznání. Právě s uznáním a pokorou se díváme na osobnosti a okolnosti, které stály při vzniku Primalexu. Jsou značky, které se dostaly na vrchol rychle, jsou však i takové, které si musely projít kus cesty, aby se staly tím, čím jsou dnes. Bez ohledu na rychlost stoupání oblíbenosti stojí za skutečnými značkami množství tvrdé práce a zanícení lidí vytvořit a dokázat něco víc. Spojení trpělivosti, systematického úsilí, různorodosti a profesionality dokáže napsat příběhy, které jsou i dnes inspirativní. Toto je příběh značky PRIMALEX, která zkrášluje naše domovy už padesát let. Věříme, že pokud ho poznáte i vy, možná se budete na svět barev dívat jinýma očima.

Each brand has its story and each creator would like to point out that everything that has been created on its behalf has always been joyful, pleasant and as easy as winning. Yet, if it was that easy, we would not probably be able to appreciate it for long and would not perceive personalities and circumstances accompanying its creation and further development with recognition and humility. There are brands that have got to the top quickly; however, there also brands that have had to come a long way in order to become what they are at present. No matter how quickly they have been rising to stars, there is a lot of hard work and passion of people wishing to create and achieve something more behind the brands. The combination of patience, systematic efforts, variability and professionalism can write stories which are inspiring even today. This is the story of the PRIMALEX brand, which has been beautifying our homes for fifty years already. We believe that if you also get to know it, you will better understand the brand and probably look at the world of colours through different eyes.

P. Kavalir

1 /

Dědictví průmyslové revoluce

Břaská továrna a krajina kolem ní toho pamatují mnoho. Je to vyprávění mnoha příběhů, které připomínají cesty potoků a říček, slévajících se do mohutného proudu současnosti. Jsou to příběhy, z nichž většina upadla dříve či později v zapomnění, a číst je dnes můžeme už jen z nepatrných stop dědictví této úžasné podnikatelské tradice.

V Břasích se psaly nejen dějiny průmyslu barev, ale i mnoha jiných oborů. Sama obec Břasy vznikla oficiálně až v roce 1960 a ke svému jménu přišla o několik staletí dříve podle toho, že tu hojně rostl vřes.¹ Původně to byla dělnická osada rozšiřující se s rozvojem zdejší, dnes takřkajíc průmyslové zóny, která zde začala vznikat před téměř dvěma sty lety.² Kdo by si dnes pamatoval na to, že tato obec byla původně domovem havířů, sklářů, hutníků, keramiků, a kdopak dnes ví, že olejkáři, kteří v tomto kraji bývali jednou z nejpočetnějších skupin obyvatel, byli v Břasích prvními výrobci barev. A již se téměř zapomnělo, že v místech, kde se dnes nachází výrobní areál

Příběh břaské továrny PPG se před staletími zrodil ze stejného záměru, kterým žije její dnešní podstata. Tedy pomáhat lidem dělat svět kolem barevnější. Cesta k výrobě barev v Břasích ale nebyla vůbec přímočará a byla důsledkem několika příčin. Obecně vzato, nebýt dávného využívání přírodního bohatství zdejší krajiny, barvy by se v Břasích dnes nevyráběly.

PPG, se již kolem roku 1830 vyráběla kyselina sírová, později kyselina dusičná a solná a kousek dál stávala sklárna, v níž se poprvé v Čechách vyrábělo tabulové sklo. A je dobré vědět, že pod dnešním areálem se v hloubce něco málo přes 20 metrů větví chodby, v nichž se kdysi rubalo černé uhlí.

Břaská průmyslová zóna, vymezená dnešními obcemi Břasy, Stupno, Kříše a Vranice, byla od svého zrodu odlesněnou planinou zvrásněnou stovkami větších či menších povrchových kutisek uhlí, z nichž některá pak přecházela v hlubinné doly. Ke zdejší krajině patřily i zemní krátery se štolami na kyzové břidlice a v jejich sousedství mnoho hutí na výrobu kamence a kyseliny sírové. Postupem času zde vyrostlo i několik skláren, továren na keramiku, a dokonce se tu tavilo a válovalo železo a vyráběla umělá hnojiva. Fascinujícím principem této průmyslové krajiny bylo, že všechny zdejší výrobní aktivity byly spolu navzájem jako ekosystém víceméně účelově provázané. Břaskou krajinu, zjizvenou kdysi rozvíjejícím se průmyslem,

dnes tvoří zástavba obce. A věčně se obnovující síla přírody svými lesními porosty zahlazuje stopy všeho zdejšího podnikání k nepoznání.

Pánem této unikátní krajiny byl v 18. století šlechtický rod Šternberků.³

V té době na tomto tzv. radnickém panství (jeho centrem bylo městečko Radnice vzdálené 2 kilometry od Břas) žilo dohromady necelých 500 obyvatel.

Nahoře: Pohled na Břasy od severu v roce 1872

Dole: Pohled na Břasy od severu v roce 2017

2/

Na počátku byl vitriol, tedy kyselina sírová

Ve středověku to byla pro řadu řemeslných výrobních klíčová surovina. Jako první ji od 16. století vyráběli alchymisté a její užívání se rozšířilo mezi lékaři k nápravě kdejakého neduhu. Název vitriol vznikl z latinského slova vitrum, tedy sklo. A to proto, že vitriol původně označoval krystalickou látku připomínající sklo, z níž se kyselina sírová následně vyráběla.

Zpracování kamence v 18. století

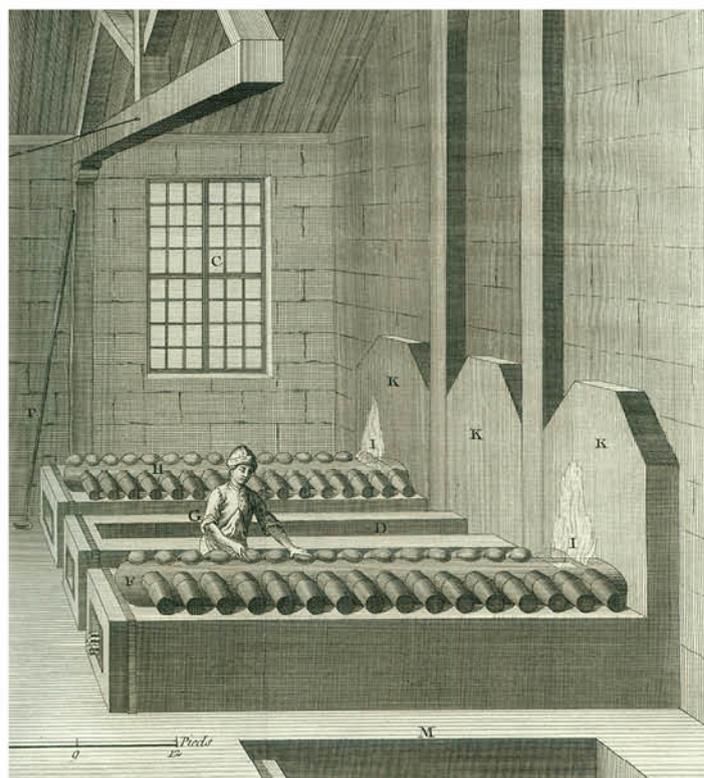
Vitriol se vyráběl různými, poměrně složitými způsoby, v našem případě z tzv. kyzových břidlic, které se v okolí Břas nacházely. Ty obsahovaly velké procento síry a po vytěžení ze země se nechávaly v hromadách zvětrávat. Přitom se prolévaly vodou a shnilou močí, čímž vznikala louh, z něhož se přirozeným odpařováním a zahříváním ve speciálních pecích získávala krystalická substance, tzv. vitriolový kámen neboli též kamenec.⁴ Ten se pak páčil, resp. destiloval ve zvláštních pecích, tzv. hutích, kde se tak získával cílový produkt – kyselina sírová neboli, jak se tehdy říkalo, vitriolový olej. Sám majitel panství Kašpar Šternberk ve svých memoárech zaznamenal, že tzv. vitriol na jeho dominiu začali v tzv. olejních vyrábět koncem 16. století této technologie znalí těžaři z Lipska a Prahy.⁵ Vitriol údajně získávali i destilací uhlí s velkým obsahem síry pocházející ze zdejší uhlé pánve, o níž bude ještě řeč.

Výroba kyseliny sírové pokračovala v tomto kraji až do počátku třicetileté války, kdy podnikatelé coby pronásledovaní protestanti byli nuceni svá těžiště po Bílé hoře opustit.⁶

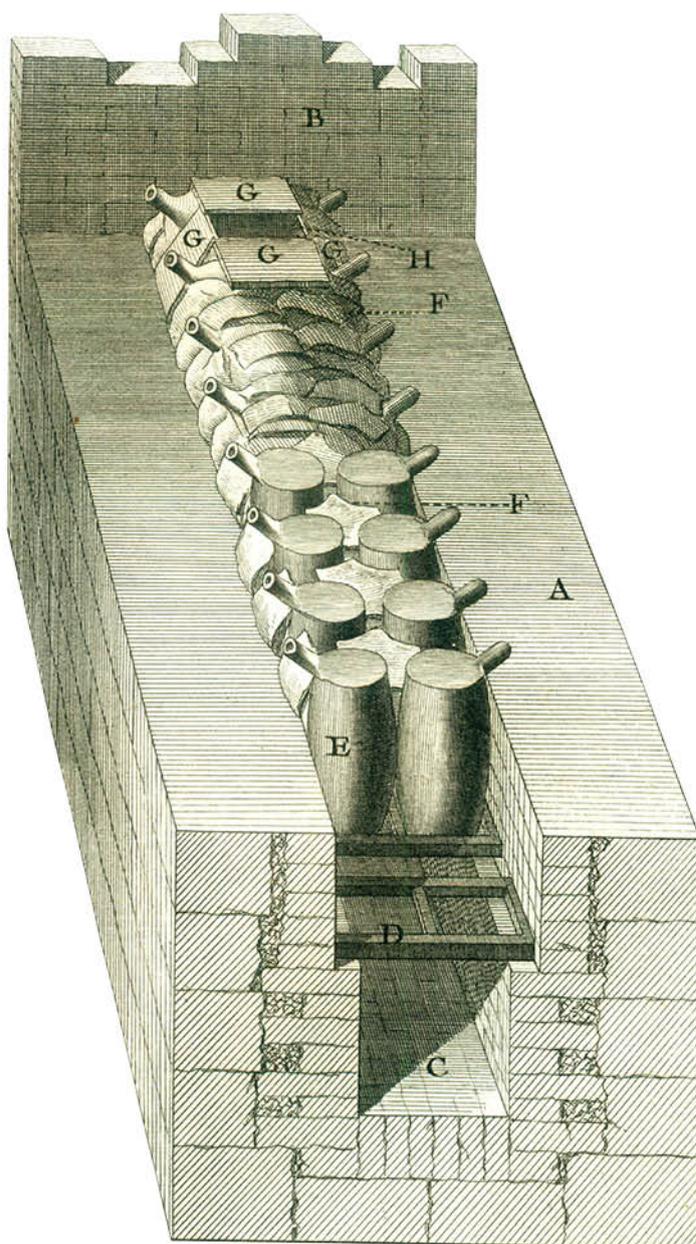
Renesance břaské výrobní tradice kyseliny sírové nastala ve třetí čtvrtině 18. století, kdy začala intenzivní těžba zdejších bohatých ložisek kyzových břidlic, které byly pro výrobu kyseliny sírové ideální.⁷ Vitriolové hutě a břidlicové lomy s výrobním zázemím existovaly kolem sousedního městečka Radnice, v Darové, Chomli, Liblíně a zejména

< Alchymistická laboratoř z 18. století

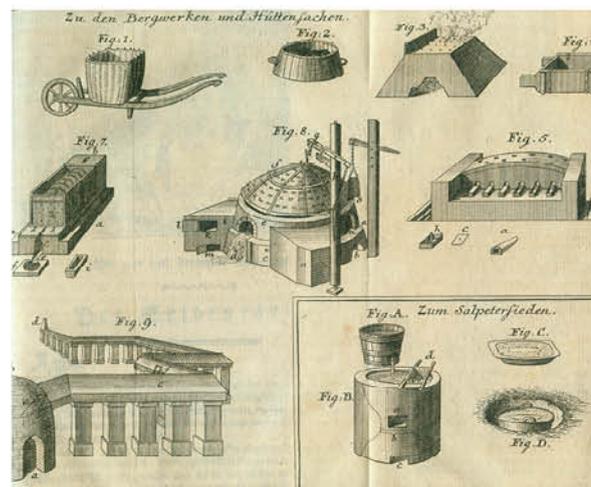
ve obci Kamenec, která dostala název právě kvůli zdejší koncentraci těžby a zpracování vitriolového kamene. Specializovaná továrna tam byla založena v roce 1778 hrabětem Ledeburgem, která kromě zelené skalice, vitriolového kamene, vyráběla od roku 1793 i vitriolový olej, tedy kyselinu sírovou.⁸ A k čemuže kyselinu sírovou tehdy svět tolik potřeboval? Především k bělení utkaných látek, zejména prádla, neobešly se bez ní jak manufaktury na zpracování kůží, výrobci sušen nebo klobouků, tak i papírny. V roce 1832 se podle statistik v Čechách spotřebovalo pro tyto a další různé výroby celkem 14 tun kyseliny sírové. Byla nutná i k výrobě saské modři, resp. indiga, které se v kyselině rozpouštělo.⁹ Kyselina sírová se také míchala s melasou, a tak se získávalo černé leštadlo na obuv nádherného lesku.¹⁰ A zúročit se daly i louhy vznikající při její výrobě, resp. vitriolového kamene, které se míchaly s vápnem, a vzniklými sraženinami se hnojila pole. Toho ke svému podnikání využila i jedna z majitelek radnického panství, baronka Stallburková, která s výrobou tzv. umělé sádry v Břasích začala v roce 1822.¹¹

18. století - pec na kyselinu sírovou

18. století - pec na kyselinu sírovou

18. století - náměty z výroby kyseliny sírové

Místní produkci kyseliny sírové využili i její rodinní příbuzní k tomu, aby v Břasích v letech 1853 zřídili a do roku 1865 provozovali továrnu na výrobu fosforu z kostí hospodářských zvířat.¹² A podobnou továrnu založil v Břasích (pův. Vranově) i kníže Auersperg, ta byla v provozu až do roku 1900.¹³ V roce 1849 se tradiční způsob výroby kyseliny sírové začal v Břasích doplňovat zcela odlišnou a méně nákladnou technologií v olověných komorách. V roce 1871 se základní výrobní surovina, vitriolový kámen, začala nahrazovat horninami – železitými a měďnatými kyzy –, které se do Břas nejdříve vozily až z Porýní nebo Karpat a od roku 1878 dokonce až ze Španělska.¹⁴ Exportem kyseliny sírové, bez níž se neobešly například ani rafinérie při výrobě petroleje, se břaské olejny staly světoznámé.¹⁵ Starck si výrobou kyseliny sírové, a to nejen v Břasích, zajistil prakticky světový monopol.¹⁶ Vitriolové břidlice se od středověku těžily zejména v obci Kamenec, asi 7 kilometrů od Břas, kde se nacházely další výrobní kyseliny sírové. I tyto lomy a výroby si Starck od roku 1846 pronajal.¹⁷

16. století - prospekce minerálů >

3/ Uhelným centrem průmyslové revoluce

Traduje se informace, že uhlí a jeho hořlavé vlastnosti objevil již v roce 1619 mezi Vranovicemi a dnešními Břasy jistý vranovický kovář, který je pak ve své výhni namísto dosud tradičního dřevěného uhlí začal používat.¹⁸ Systematická těžba uhlí se v břaské pánvi začala rozvíjet až koncem 18. století v režii několika podnikatelů z řad šlechty. Rozvoj dobývání zde přímo souvisel se zdejšími ložisky kyzovských břidlic, resp. s budováním zdejších hutí na výrobu kyseliny sírové. Jejich pece se totiž potýkaly se stále větším problémem – nedostatkem dřeva z ubývajících okolních lesů. Uhlí se tak pro ně stalo mnohem lepším palivovým zdrojem. Prvním, kdo existence těchto obou přírodních surovin v Břasích ke svému podnikání využil, byl baron Antonín Hochberg. V roce 1789 zřídil uhlím vytápěnou olejnu se jménem Terezie. V roce 1813 zakládá další olejnu nazvanou Kateřina a pak v Břasích rychle přibývají další olejny jiných podnikatelů.¹⁹

Symbolem počátku průmyslové revoluce na přelomu 18. a 19. století se staly parní stroje a s nimi spojený mohutný rozvoj těžby uhlí. A právě bohatá ložiska vysoce výhřevného černého uhlí vystupující v Břasích a okolí až k povrchu země, v tzv. Radnické pánvi dlouhé přibližně 3,5 a široké 1,5 kilometru, se stala druhou příčinou vzniku břaské průmyslové zóny.

Doly v Břasích koncem 19. století

V odpovídajícím tempu se rozšiřuje i počet uhelných dolů. Těžba uhlí ale brzy překročila potřeby místních olejen a stoupající poptávka po něm od všemožných průmyslových podniků po celých Čechách se stala předmětem vzkvétajícího obchodu.

Uhlí se v prvopočátcích kutalo v široce hloubených jámách a v koších se ručními rumpály vytahovalo na povrch. Velký rozvoj těžby uhlí v okolí Břas nastává na počátku 19. století za majitelů panství, hrabat Jáchyma a Kašpara ze Šternberku.²⁰ V roce 1844 se poprvé k vytahování uhlí použil parní stroj.²¹ V 60. letech 19. století se uhlí začalo těžit tzv. odklizovou metodou, tedy povrchově. Stačilo odkopat asi půlmetrovou vrstvu ornice a objevilo se uhlí. Tak vznikaly několik desítek metrů široké a několik metrů hluboké těžní jámy, lidově zvané oprámy (z německého *Abraum* – odkliz), z nichž se do stran rozbíhalo několik těžebních štol. Tímto způsobem se uhlí v celé střední Evropě dobývalo pouze v Břasích. Teprve časem, až se uhlí

vytěžilo v nejsvrchnějších vrstvách (výška slojí dosahovala až 9 metrů), se i v Břasích, stejně jako ve střední části radnické uhelné pánve,²² objevily klasické hlubinné těžební věže a s nimi šachty a štoly.²³ Jen v dnešním katastru obcí Břasy, Kříše a Darová se nacházely doly Anna, Bartoloměj, Hedvika, Johanna, Marie, Matylda, Paulina, Leiwald a Zdenko. V katastru sousední obce Stupno se těžilo v dolech Filip a Jakub a v katastru Vranova a Vranovic to byly doly Barbora (zasahující až do dnešního areálu PPG), Terezie, Bedřich, Kateřina a Kristina.²⁴ V letech 1895 až 1903 těžba uhlí v okolí Břas vrcholila.²⁵ Ve dvacátých letech většina uhelných šachet v těchto katastrech zůstávala v rukou Šternberků (Hedvika, Matylda a Florentina) a jen důl Liewald byl majetkem společnosti Dolové a průmyslové závody.²⁶ Ten byl v katastru Břas a celé široké oblasti spolu s dolem Matylda zdaleka největším a nejdéle provozovaným, a to až do roku 1969.

Důl David v roce 1872. Těžba byla ukončena v roce 1890

Barevná historie PRIMALEXU

Těžba na začátku 20. století

Důl Anežka u Třemošné-Orlíku v roce 1872,
zřízený v 60. letech, zrušený v 90. letech 19. století

Důl sv. Martina koncem 60. let, zanikl v 70. letech 19. století

Důl Liewald v roce 1872, který roku 1865 koupil po požáru A. Starck

Důl sv. Jiří v katastru obce Stupno roku 1872

Těžba kamenného uhlí v dole sv. Bartoloměje v r. 1872

...ve Vranovicích, dne
 Vaš činem porovna, aby
 aby knačí řemery v
 ni se malerající řádně
 vření odklirů v pořádku
 i přetném dobývání
 nost na bezpečnost lidí
 jch i nována byla.

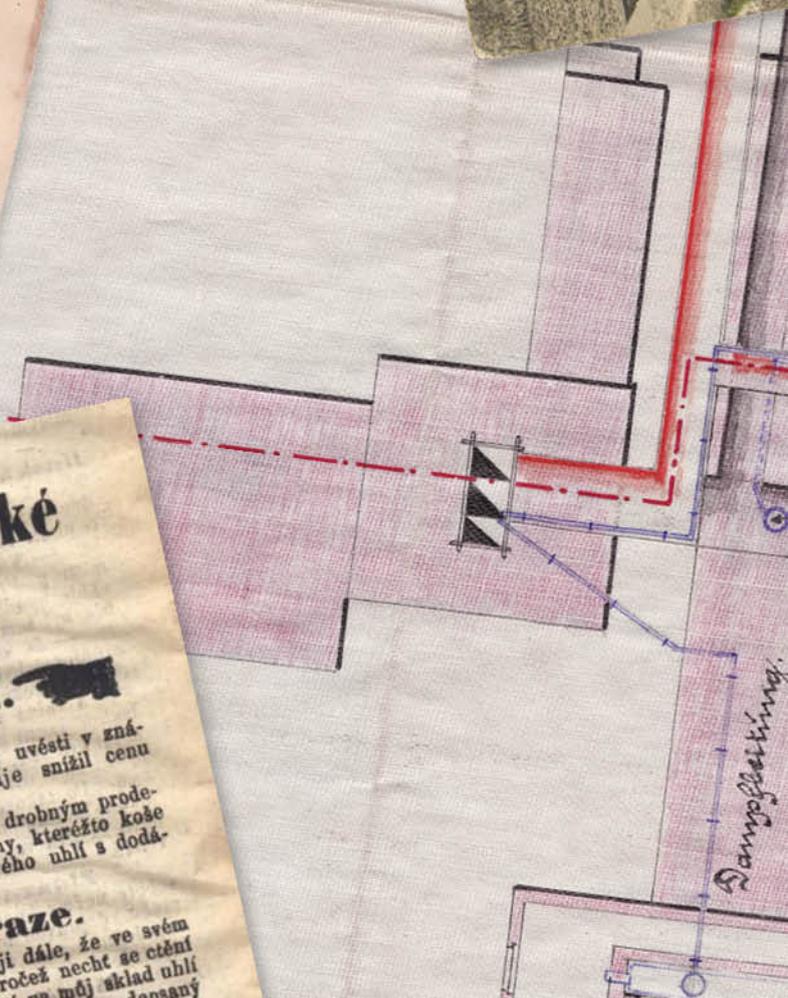
Protokoll
 in der Sitzung des A. D. Hardeffens
 am 24. Oktober 1872 N. 10070 05
 Gegenstand
 über die Beschaffung von Kohlen für die
 Eisenbahn der Provinz Hannover durch den
 Staat und die Eisenbahnverwaltung.
 Der Herr Präsident hat die Sitzung eröffnet
 und hat die Beschlüsse der letzten Sitzung
 vorgetragen. Die Verhandlung über die
 Beschaffung von Kohlen für die Eisenbahn
 der Provinz Hannover ist dem Herrn
 Hardeffen übertragen worden. Der Herr
 Hardeffen hat die Verhandlung über die
 Beschaffung von Kohlen für die Eisenbahn
 der Provinz Hannover abgehandelt und hat
 die Beschlüsse der letzten Sitzung
 vorgelesen. Die Verhandlung über die
 Beschaffung von Kohlen für die Eisenbahn
 der Provinz Hannover ist dem Herrn
 Hardeffen übertragen worden.

Nejjemnější radnické uhlí

za sníženou cenu.

Dovolují sobě velectnému p. t. obecnstvu uvést v zná-
 most, že jsem dnem 26. listopadu t. r. počínaje snížil cenu
 nejjemnějšího uhlí radnického.
 Mimo velkoobchod svůj zanáším se též s drobným prode-
 jem uhlí na koše po jednom centnýři vid. váhy, kteréžto koše
 se rozvázejí po městě a nestojí centnýř takového uhlí s dodá-
 ním až na místo, více

52 kr. r. m. v Praze.

Dampfleitung

Stupno-Brásy
ampa k nakládání uhlí.

Aufriss.

Gruben-

4/

Přichází Johann David Starck

Podnikatelskou dráhu Johanna Davida Starcka předurčil jeho otec, majitel tkalcovské manufaktury v Kraslicích u Sokolova, jejímž společníkem se spolu se svými bratry stal i Johann David. Záhy se v tkaní látek osamostatnil a rozhodl se, že i bělení a barvení vlastních látek bude provádět ve své režii. K tomu ale mimo jiné potřeboval i velké množství kyseliny sírové, kterou musel draze nakoupenou dovážet. Proto se rozhodl, že si ji bude vyrábět sám. A tak v roce 1792 zakládá ve Stříbrné u Kralic svoji první výrobu kyseliny sírové. Dobře totiž věděl, že její výrobou zhodnotí nejen vlastní textilní výrobu, ale udělá s ní dobrý obchod i mezi dalšími producenty látek a také mezi zájemci, kteří kyselinu pro svoji výrobu potřebovali. Proto si na Loketskú pronajímá nebo skupuje ložiska hornin bohatých na síru, při nich postupně zřizuje další hutě na oleum a v roce 1800 již kyselinu vyrábí v celkem 35 pecích.²⁷ V roce 1804, kdy nastupující průmyslová revoluce začala využívat černého uhlí, kupuje pozemky a se svými ložisky se jako první na Sokolovsku pouští do těžby uhlí a využívá je

Mezi prvními prospektory, kteří poznali v nerostném bohatství břaské krajiny, tedy v jejích kyzových břidlicích a uhlí svoji podnikatelskou příležitost, byl i Johann David Starck – přední reprezentant průmyslové revoluce v českých zemích, resp. počátků a rozvoje tovární chemické výroby na konci 18. a počátku 19. století.

k provozu svých podniků.²⁸ A stejně jako v případě kyseliny sírové, tak i produkcí této komodity položil základ Starckova chemického impéria, dalece přesahujícího hranice Čech. Po napoleonských válkách Johann David pokračoval na Sokolovsku v akvizicích důlních podniků jiných podnikatelů a stejně tak i jejich různorodých provozů s chemickou výrobou. V roce 1816 zakoupil i závod ve Starém Sedle, který se stal novým sídlem jeho neustále se rozšiřujícího chemiko-důlního konglomerátu, jenž svým rozsahem a spektrem výrobní činnosti neměl v Čechách obdoby. Jednu z největších olejen Starck založil nedaleko svého prvního hnědouhelného dolu ve Svatavě při dělnické osadě, která po něm dostala a dodnes nese jméno – Daví-dov. Kvalitních ložisek břidlice pro výrobu vitriolového kamene ale na Sokolovsku pomalu ubývalo, a proto Starck svoji pozornost zaměřil na severní Plzeňsko, které těmito zdroji bylo od středověku proslulé. A tak již v roce 1802 v Hromicích kupuje pozemky s ložisky břidlice, kterou začíná těžit, a vyrábí z ní vitriolový kámen, který pak dováží

do své huti v Davidově, kde z něj vyrábí kyselinu sírovou. Snaha po větší efektivitě výroby kyseliny sírové vede Johanna Davida k tomu, že v roce 1807 nechává s pomocí odborníků ze Saska přímo v Hromnicích vybudovat provoz na výrobu kyseliny a veškerá, dosud rozptýlená Starckova produkce se od té doby koncentruje právě tam a od roku 1824²⁹ do nedalekých Břas, bohatých jak na kamencové břidlice, tak na uhlí. V roce 1826 Starck v Břasích kupuje od místního podnikatele Mečříře první huť na kyselinu sírovou a poté se stává majitelem dalších dvou zde zavedených podniků a dalších několik výroben kyseliny si zde v okolí i pronajímá.³⁰ V roce 1831 si Starck za kvalitu své kyseliny odnáší z pražské výstavy zlatou medaili. V roce 1833 se u Kaznějova, vzdáleného asi třicet kilometrů od Břas, objevila ložiska uhlí, což spolu s tamním výskytem kyzových břidlic a dalších nerostných surovin předurčilo tuto lokalitu k jedné z nejdůležitějších středisek Starckovy chemické výroby na Plzeňsku. A to především kyseliny sírové, síranu hlinitého, kyseliny dusičné, solné, kostního klišu, fosforu či později i hnojivého superfosfátu. Rozvoj břaské aglomerace to však ani v nejmenším nezpomalilo. V roce 1837, kdy byl Starck za své hospodářské zásluhy obdařen od císaře šlechtickým titulem, pro něj pracovaly v břaských provozech již bezmála dvě stovky dělníků.³¹ Na přelomu 30. a 40. let Starck své podnikání v Břasích rozšířil o vlastní těžbu uhlí, a to tím, že koupil důl Jiří a poté získal majetkový podíl na šachtách Jan Nepomucký a Bartoloměj. V roce 1841 Starckova firma staví v Břasích i vlastní cihelnu.³² V tom roce ale David Starck náhle ve svých 71 letech umírá a řízení firmy přebírá jeho syn Johann Antonín (1808–1883).

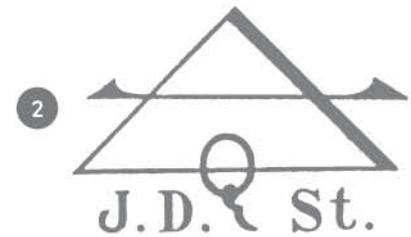
1/ Pečeť J. D. Starcka

2/ Logo J. D. Starcka - Archiv Sokolovské uhelné společnosti, fond DPZ

3/ Břasy s okolím v roce 1839

4/ Starckovo sídlo ve Starém Sedle u Sokolova, Světozor 1875

5/ J. D. Starck

Zámek, huť sírné a vitriolové v Altsattlu.

5/ Břasy za časů Johanna Antonína

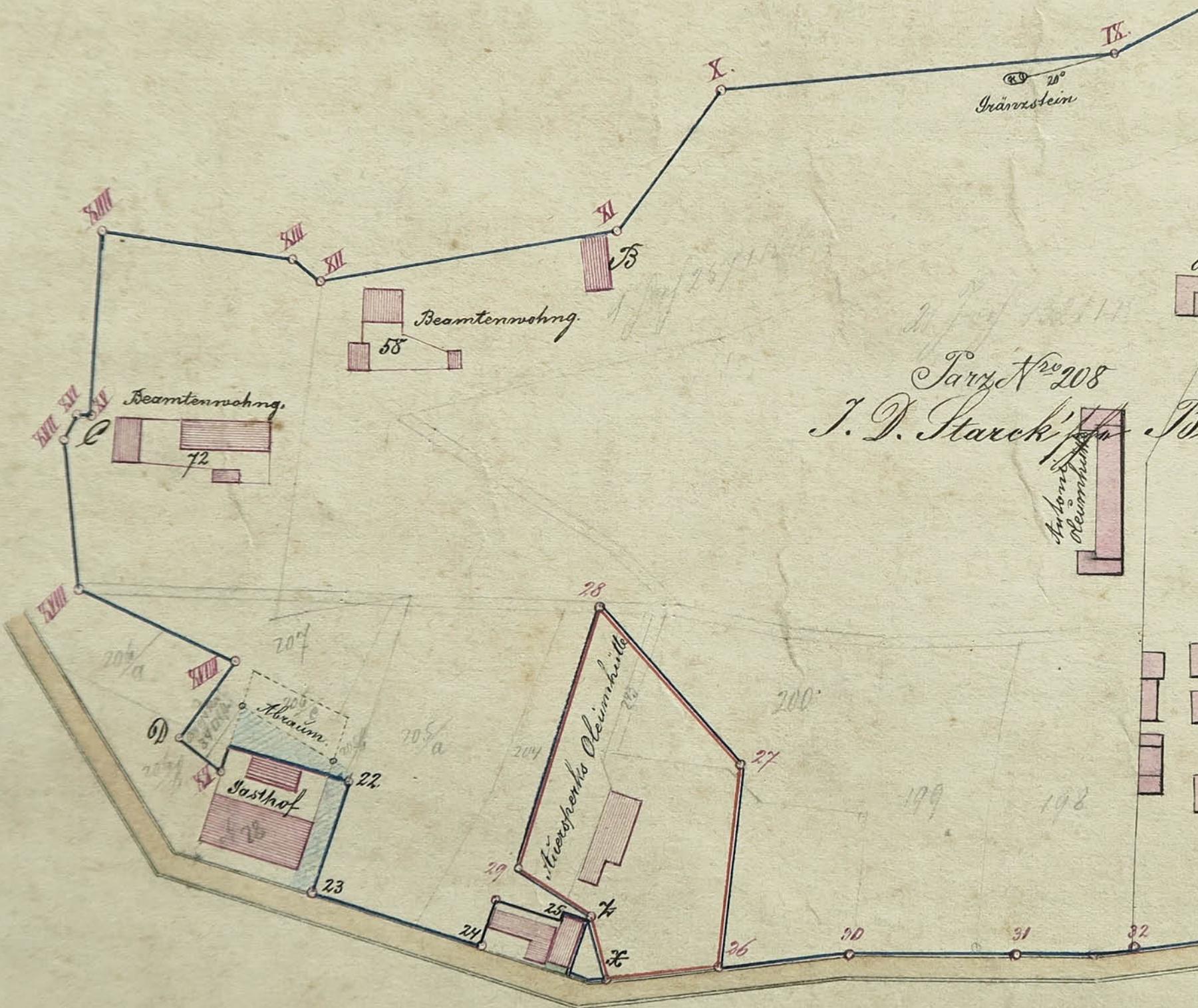
V roce 1844 Starck junior rozšiřuje z Kaznějova do Břas výrobu kyseliny solné³³. Tentýž rok v Břasích zasupěl jeho první parní stroj, který nahradil žentour se dvěma koňmi v zápřahu, jímž se až dosud uhlí vytahovalo šachtou v nádobách na laně z dolu ven.³⁴

Ale například ruční dřinu při drcení vitriolového kamene kladivy parní stroj nahradil až v roce 1858.³⁵ V roce 1849 Johann Antonín zavádí v Břasích výrobu kyseliny dusičné.³⁶ Pozvolna do výroby zaváděné síle parního stroje tehdy ještě zdatně konkurují lidské svaly. Ovšem do jisté míry, jak svědčí jedna z vůbec prvních hornických stávek v Čechách, která v Břasích mezi horníky vypukla 6. září roku 1854. Devadesát čtyři vzbouřených horníků se zlepšení svých pracovních podmínek nedočkalo a navíc čtrnáct vůdců této rebelie bylo potrestáno ranami holí a metlou.³⁷

**Sklárna a továrna na kyselinu solnou
v dnešním areálu PPG >**

Lage No 208
 J. D. Starck

Gränstein
 20°

Küchen

Nároky na vysokou pracovní kvalifikaci byly příčinou toho, že se bráská průmyslová aglomerace stala domovem různých zahraničních specialistů, zejména z Uher a Belgie. Zdaleka nejvíce sklářů bylo ze Saska, kteří se do Břas přestěhovali v souvislosti s vybudováním zdejší první sklárny v roce 1853, kterou bylo třeba uvést do provozu a zaučit v ní další dělníky.³⁸ Pro jejich děti nechal Starck v roce 1855 zřídit ve Vranově soukromou německou školu. Česká škola se zde otevřela až v roce 1886.³⁹ Nehledě na jazykové odlišnosti pulzoval život průmyslové osady v Břasích na pomezí katastrů obcí Vranov a Stupno natolik, že zde byla již v roce 1863 zřízena pošta,⁴⁰ kterou ještě nemělo ani sousední městečko Radnice.⁴¹

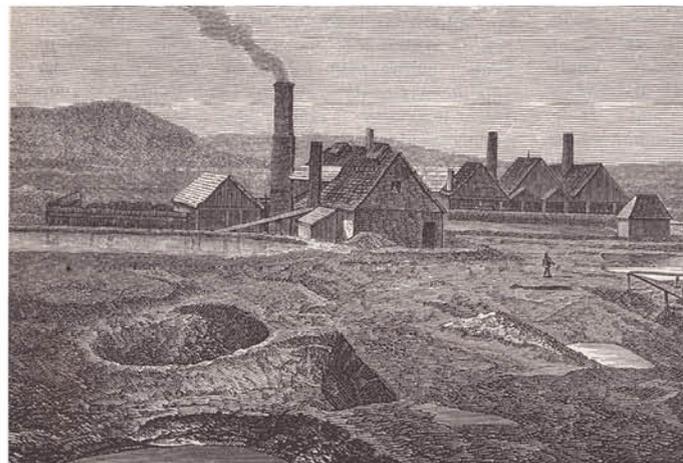
Sklárna a továrna na kyselinu solnou
v dnešním areálu PPG

6/

Jak se zrodila výroba barev v Břasích

Velmi podobné se při výrobě kyseliny sírové používaly v Břasích i v poslední čtvrtině 19. století, kdy zdejší produkce vrcholila a Starckové již byli majiteli pěti břaských olejen a v okolí pracovalo dalších asi 15 provozů jak Starcků, tak i dalších podnikatelů.⁴² Olejny měly různý počet destilačních pecí. Pece pracovaly na ten způsob, že se do nich jako do hořáku zapustily stovky keramických nádob lahvovitého tvaru (tzv. kolmy), které se naplnily kousky roztloučeného vitriolového kamene. Do ústí těchto nádob se pak vsunula ústí o něco menších, tvarově podobných keramických lahví (tzv. vorlágy), jež se naplnily dešťovou vodou. Propojená hrdla nádob se neprodyšně omazala jilem a popelem a po více než 30 hodinách topení v peci vodu ve vorlázích prosytily výpary z ohněm žíhaných kolm, a tak vznikala kyselina sírová. Nepálilo-li se opatrně, některé kolmy popraskaly, za což topiči dostávali pokuty, a naopak, pokud přikládali do pece rovnoměrně, získávali za minimální škody prémie.

Během více než tří století doznala technologie výroby kyseliny sírové značného pokroku. Malé primitivní destilační pícky v 18. století nahradily větší speciální pece s mnoha destilačními jednotkami.

První továrna na barvy - Světozor 1875

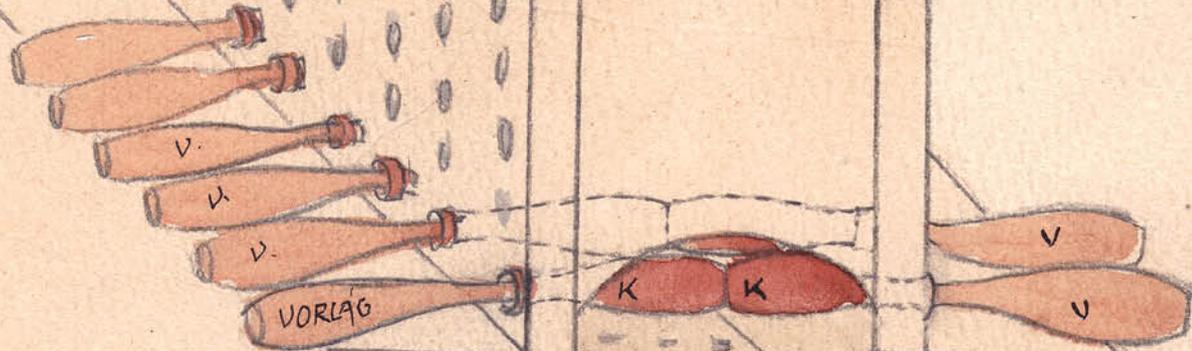
OTVORY
PRO
PLAMENY.

"PEKLO"

BUDNÍKY

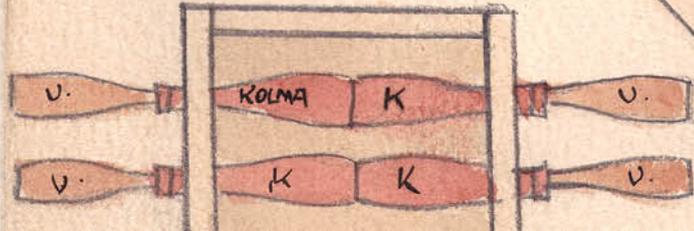

POHLED S HORA NA PEC
BEZ PLOTEN | VIDĚTI FAGOTY |

ROŠT

POHLED SHORA NA PEC
BEZ PLOTEN A FAGOTŮ.
| VIDĚTI KOLMA A VORLÁGY. |

POPEL

7 /

První barva z mrtvé hlavy

Nebylo pro něj žádné větší praktické využití a teprve až 19. století objevilo, že tento prášek smíchaný s fermeží se stává výbornou barvou na dřevo a zejména na železo. Ještě před tím, než bylo caput mortuum objeveno jako cenná surovina pro výrobu barev, se používalo v Břasích jako hnojivo a zejména švestky pak prý byly pěkně veliké a měly krásně zelené listy, ovšem stromy neměly podle pamětníků dlouhého trvání.⁴³ Na břaských haldách, kam se caput mortuum vyváželo, místní obyvatelé pěstovali hrách, čočku i ječetel, jejichž růstu výsypky mimořádně svědčily.⁴⁴ Počátek průmyslového zužitkování caput morta, tedy oxidu železitého, se v Břasích datuje do roku 1870,⁴⁵ resp. před více než 150 lety, kdy zde Starckova industrie zřídila první provoz na výrobu barev. Na bázi odpadového prášku z pecí se nevyráběla jen ona tra-

Po vypálení vitriolového kamene zůstával v kolmách cihlově červený prášek. Už středověcí alchymisté mu neříkali jinak než caput mortuum, tedy mrtvá hlava, protože byl jedovatý. A ve svých spisech jej tak příznačně označovali lebkou.

diční cihlově červená základní barva, ale i dalších 41 barev⁴⁶ od žluté až po purpurovou a tmavě fialovou. Této široké škály se dosahovalo různě dlouhým pálením oxidu železitého v různém poměru s kuchyňskou solí a následným buď rychlým, nebo pozvolným zchlazením. Například žlutá barva se získala hodinovým pálením caput morta se dvěma procenty soli a pomalým zchlazováním.⁴⁷ Pálení probíhalo v keramických trubicích, tzv. fagotech, o délce více než metr a průměru asi 15 centimetrů, kterých v jedné peci bývalo zhruba 60.

Barvy, ať v práškové podobě, nebo již smíchané s fermeží nebo jinými oleji, se do celé Evropy

Kolma s uraženým hrdlem >

expedovaly v kádích nebo soudcích⁴⁸ a vydobýly si dobrou pověst pro svoji trvanlivost. Používaly se zejména v hamburských docích k nátěrům lodí. V roce 1874 nechal Starck v Břasích na místě pozdější továrny na ultramarín postavit novou výkonnější továrnu na barvy z caput morta.⁴⁹ V poslední čtvrtině 19. století se v ní ročně vyrábělo asi 12 tisíc tun barev.⁵⁰ S úpadkem výroby kyseliny sírové, tedy s koncem produkce caput morta, se v roce 1917 v Břasích zastavila i výroba tohoto druhu barev.⁵¹ Do té doby se k výrobě barev, resp. umělého okru, krátkou dobu využívalo louhů z hald vytěžené zeminy, které v Břasích zabíraly plochu přibližně dvaceti hektarů.⁵² Od roku 1875 se pro výrobu barev používal i hliněný okr, jehož velké ložisko se otevřelo v Lhotce u Radnic.⁵³

Relikvy zdí z použitých retor a kolm v Kříších

Dantovo peklo v Břasích

Muzeum v Rokycanech pečuje o rukopis vykreslující obraz práce v jedné břaské olejňě, která autorovi dávných vzpomínek připomínala Dantovo peklo:

„To pochopíme, když si uvědomíme, že do tohoto čarodějného obrazu zapadal zjev olejkáře, který se tu občas objevil... Byl celý červený od prášícího se caput morta, ruce i obličej... Aby si olejkáři chránili oděv před žíravou kyselinou, používali psí kůže, hlavně z bernardýnů, chlupy ven obrácené, zavěšené kolem krku a přivázané v pasu. Vyšel-li olejkář před budovu a vydechl, tu se mu od úst i kouřilo.“⁵⁴

8/

Modř, která dobyla celý svět

V oboru železitých barev byla Starckova firma světoznámá. Ale trh stále víc žádal i jasnější modro-zelené odstíny, které v břaském výrobním portfoliu kvůli omezeným možnostem principu výrobní technologie chyběly.

Starck sice již od roku 1809 vyráběl ve svém podniku ve Stříbrné na Sokolovsku poměrně složitým způsobem z modrého kobalnatého skla exkluzivní modrou barvu, tzv. šmolku,⁵⁵ avšak její cena byla příliš vysoká, což výrobu limitovalo. Zářivě modrý pigment se původně vyráběl z přírodního minerálu lapis lazuli (či lazurit), který se používal již ve starém Egyptě a nacházel se zejména v Afghánistánu. A protože tato barva putovala do Evropy přes moře, dostala podle toho své jméno – ultramarín (z latinského označení „ultra mare“, doslova zpoza moře). Mimořádně vysoká cena této vzácné barvy byla dána zejména tím, že její jasně zářivý odstín neztrácel nic ze svého jasů ani po několika staletích. Dostupnější se tato barva začala stávat po roce 1827, kdy pokrok vědy v chemii objevil její umělou výrobu, a to především v Německu, které brzy ovládalo trh s touto komoditou v celé Evropě. A to i po roce 1864, kdy se na veřejnost dostalo prostřednictvím jedné knihy výrobců úzkostlivě střežené tajemství jeho výroby. Tedy podrobný popis, co dělat se

třemi základními surovinami – kaolinem, sírou a sodou. Výrobní činnost některých provozů Starckova konsorcia byla s těmito surovinami úzce spojena, takže bylo jen otázkou načasování, kdy se firma pustí i do výroby ultramarínu.⁵⁶ Protože způsob výroby barev z caput morta v Břasích neměl k jeho výrobě daleko a zároveň se nedaleko od Břas v Horní Bříze nacházela bohatá ložiska kaolinu, bylo rozhodnuto vybudovat nový provoz právě v břaské průmyslové zóně. Z Německa byl pozván odborník na výrobu ultramarínu, chemik Fürstenauer, aby výrobu ultramarínu v areálu provozu barev zavedl. To se stalo v roce 1875.⁵⁷ Břaský ultramarín ale nedosahoval kvality německých produktů a Fürstenauer údajně proto brzy na další snahy vyrovnat se prvotřídním výrobcům rezignoval a vrátil se do Německa. Dle jeho instrukcí ve výrobě, či spíše v pokusech a vývoji technologie prý pokračoval snaživý mladý chemik Hapfner, kterému se systematickým úsilím a trpělivostí podařilo nakonec vyrobit konkurenceschopný ultramarín, jenž si záhy získal věhlas po celé rakousko-uherské monarchii. Ve výrobě a obchodu s ultramarínem v habsburské monarchii měla firma Starck již v roce 1886 uzavřenu kartelovou dohodu s několika dalšími výrobci ultramarínu a pod desítkami vlastních i jejich obchodních značek se modrý prášek z Břas již koncem 19. století vyvážel do zahraničí. Nejdříve na Balkán a počátkem 20. století se dostal i na trhy zejména Jižní a Střední Ameriky, Dálného východu, Číny, Egypta, Indie a dalších zemí. Odbyt nacházel hlavně v tropických zemích, například v Indonésii, a to proto, že unikátní vlastností ultramarínu je zachování jasnosti na slunci i při vysokých teplotách. Další výjimečnou vlastností modrého pigmentu jsou jeho tepelněizolační schopnosti, a dokonce umí odpuzovat hmyz.⁵⁹ Kromě barvení látek se ultramarín používal i jako důležitá surovina v různých oblastech průmyslové výroby – jako optický zjasňovač barev produktů například v papírnách nebo cukrovarech a v neposlední řadě při praní zejména

< Výroba ultramarínu

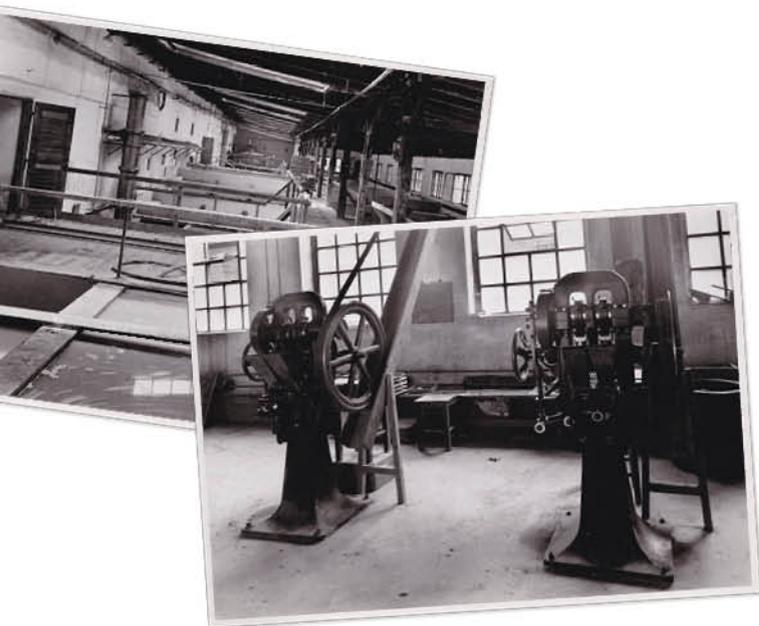
Ultramarínka Mlýny 1942

bílého prádla. Tradiční výrobní technologie ultramarínu se v Břasích zásadně změnila v roce 1930, kdy se přešlo na výrobu sodného ultramarínu, vyráběného nově pálením v šamotových kyblících při teplotě asi 800 stupňů.⁶⁰ Výrobní proces se od té doby prakticky až do roku 1990, kdy byla výroba zrušena, nezměnil. V roce 1958 se kapacita výroby ultramarínových pecí zvýšila z původních 845 tun na 1050 tun za rok, přičemž více než polovina produkce šla na export.⁶¹ Z evropských zemí směřoval hlavně do Švýcarska, Norska, Finska, Švédska a Řecka. V Africe pak do Egypta, Súdánu a Nigérie. Nejvíce odběratelů bylo v Číně, Indii, Pákistánu, Barmě, Thajsku, Malajsii, Indonésii a Turecku. Dále pak v Mexiku a Bolívii. Za vzorné plnění exportních dodávek ultramarínu za 1. pololetí roku 1959 obdržela provozovna Břasy dokonce čestné uznání ministrů zahraničního obchodu a stavebnictví.⁶² V roce 1960 pak břaská továrna v rámci mezinárodní socialistické soutěže měřila svůj pracovní výkon s jistým výrobcem ultramarínu ve východoněmeckém Schindlerwercku. A zvítězila rozdílem jednoho procenta...⁶³ Téhož roku vedení podniku v Horní Bříže kalkulovalo s tím, že se roční výroba břaského závodu, dosahující již 1400 tun, do roku 1965 zvýší na 1800 tun.⁶⁴ Proto byla v roce 1961 dokončena přístavba dvou ultramarínových pecí, díky níž kapacita narostla o 270 tun.⁶⁵ Ale v polovině 60. let začal zájem trhu o ultramarín v tuzemsku i ve světě pomalu upadat, a to v závislosti na tom, jak se postupně modernizovaly a měnily výrobní technologie nejrůznějších oborů,

kteří pro svoji výrobu ultramarín dosud využívaly. Výroba ultramarínu v Břasích dosáhla svého historického maxima v roce 1966, kdy bylo zabaleno 1665 tun. Od té doby nastává pokles výroby, a tím i zhoršování její rentability.⁶⁶ Plán na rok 1969 počítal s výrobou 1500 tun, ale ani ten se naplnit nepodařilo, neboť exportních zakázek čím dál víc ubývalo, byť se modrý prášek v dřevěných, mj. i dvousetlitrových sudech expedoval ještě asi do padesáti zemí celého světa.⁶⁷ V roce 1975 už jich bylo jen 20.⁶⁸ S klesajícím objemem produkce se výroba stávala stále víc ztrátovou. I když za tunu ultramarínu Egypt platil téměř tisíc dolarů a výrobní náklady byly asi 15 tisíc korun.⁶⁹ Ultramarín se v Egyptě používal zejména v textilním průmyslu, a to k bělení tradičních mužských oděvů, podobně jako v Singapuru nebo Malajsii, kam se vyvážel již kolem roku 1900. Přes technický pokrok doby zůstávala výroba ultramarínu ve znamení ruční, fyzicky namáhavé práce v mizerných hygienických

podmínkách plných bezpečnostních rizik. Zatímco zaměstnanci ve výrobě caput morta kdysi prozrazovalo jejich červené zbarvení, celý provoz ultramarínky i její pracovníky barvila všudypřítomná modř.

Pro mnohé průmyslové obory býval ultramarín nenahraditelný, například při výrobě vápna, omítek, cementového zboží, umělých hmot, inkoustu, barev, pastelek, při výrobě papíru, mýdla, linolea i při bělení cukru. Neobešli se bez něj také výrobci gumy, například pro boty v gottwaldovském Svitu. Jedním ze stovek odběratelů byl i gumárenský podnik J. Dimitrova v Bratislavě, odkud jednoho dne přišla do Břas poštovní obálka s razítkem „přísně tajné“. Obsahovala totiž objednávku na dodávku 40 kg ultramarínu, a to pro výrobu policejních obušků. Až do sedmdesátých let, kdy se na trhu objevily první prací prášky s přísadami optických zjasňovačů barev, zůstával ultramarínový prášek prodáváný v modro-žlutých papírových krabičkách s nápisem Pradlenka nenahraditelnou pomůckou v procesu praní, resp. se přidával do poslední máchačí lázně, aby bílé i barevné prádlo pěkně zářilo.⁷⁰ Z výše uvedených příkladů je zřejmé, že výrobu ultramarínu, byť zastaralou, velmi primitivní a jedinou v republice, zkrátka nešlo

zrušit, nehledě i na její ekonomický profit.⁷¹ V roce 1978 šlo na export do západních zemí už jen něco málo přes 500 tun a východní země odebraly jen 80 tun.⁷² Roční spotřeba v tuzemsku stejně jako na konci 80. let byla stále kolem 200 tun.⁷³ Na zásadní modernizaci výroby však podniku scházely peníze, a tak pokračovala neujasněnost její koncepce, prohlubovaná naprosto nevyhovujícími podmínkami pracovního prostředí, a to jak z hlediska hygieny, tak i bezpečnosti práce.⁷⁴ Jako jímka splaškových vod ze závodu i odpadních síranových vod z výroby ultramarínu sloužila nedaleko od závodu vzdálená bývalá těžební jáma na uhlí, tzv. oprám, který se časem proměnil na modrou lagunu bez života. V roce 1978 zavdala celostátně se probouzející větší pozornost k otázkám ochrany životního prostředí tomu, že ředitelství podniku objednalo vypracování studie, která by vyřešila problematiku likvidace odpadních vod z břaského závodu. Ale trvalo celých osm let, než byla studie, která v konečném důsledku nakládání s odpadní vodou ani nevyřešila, hotova. Rozhodla však o letité nevyjasněnosti osudu výroby ultramarínu. Studie konstatovala, že by vybudování čistíčky odpadních vod stálo 40 milionů, proto přinesla praktické řešení s návrhem, aby byla do roku 1992 výroba ultramarínu postupně zlikvidována.⁷⁵ Bylo to v době, kdy ultramarínka měla stále větší problém získávat zaměstnance do svého provozu, který se potýkal i s častými poruchami výrobních zařízení, anebo kdy byla výroba omezována pro nedostatek sody, kalcinovaného kaolinu či jiných surovin nebo materiálů.⁷⁶ V roce 1987 se ultramarínu vyrobilo už jen něco málo přes 500 tun.⁷⁷ Agonii provozu zasadily příslovečnou „ránu z milosti“ listopadové události roku 1989 a v roce 1990 byla výroba v rodícím se novém ekonomickém systému na počátku procesu restrukturalizace celého závodu zlikvidována.

Výroba ultramarínu >

i

Použití ultramarínu bylo opravdu všestranné. Jedním ze stovek odběratelů byl i gumárenský podnik J. Dimitrova v Bratislavě, odkud jednoho dne přišla do Břas poštovní obálka s razítkem „přísně tajné“. Obsahovala totiž objednávku na dodávku 40 kg ultramarínu, a to pro výrobu policejních obušků.

ULTRAMARINE

Trade
Mark
MADE IN
CZECHOSLOVAKIA

ULTRAMARIN

W I E N 1873

L O N D O N 1862

Netto Gramm

AZUL DE ULTRAMAR

CALIDAD SUPERIOR
1 lb^a

9/ Břasy jako centrum keramické výroby

A tak již v roce 1866 existuje v těsném sousedství provozu na výrobu kyseliny (v místech dnešního závodu PPG) výrobní těchto nádob.⁷⁸ Čtyřboké kameninové lahve, ve kterých se kyselina do světa rozesílala, měly objem přibližně 20 nebo 10 litrů a jejich hrdlo se uzavíralo šroubovým uzávěrem, následně omazaným jímlem. Lahve se pak až po šesti stavěly do dřevěných beden a proti rozbití je chránily mezi ně napěchované piliny.⁷⁹ Poté, co kolem roku 1888 byla v Břasích zastavena tradiční výroba kyseliny sírové a pak další chemická produkce, výroba keramiky zde nezanikla. Naopak se rozvíjela produkce jiných druhů výrobků, zejména pro potřeby chemických výrobníků Starckova impéria, jako byly různé nádoby na chemikálie včetně vypouštěcích ventilů. Když se začal vyrábět sodný ultramarín v keramických tyglících, tak právě o ně se

Výroba kyseliny sírové v Břasích zavdala i výrobě keramiky. Spotřeba keramických nádob pro destilační pece, stejně tak transportních lahví a dalších keramických součástí výrobních technologií byla tak velká, že se je vyplatilo vyrábět přímo na místě.

rozšířil výrobní program keramické továrny. Ve 30. letech se k portfoliu keramiky přidala i výroba šamotového zboží, hlavně různě tvarovaných cihel. Běžné cihly se v Břasích též vyráběly, a to v celkem čtyřech cihelnách, z nichž jedna patřila Starckově firmě. Další cihelna, a to cihelna Antonína Kadlece v Břasích (pův. Vranově), se ve 20. letech proměnila na výrobu kameniny především kanalizačních rour, cihel a různých nádob a žlabů pro dobytek.⁸⁰

Portfolio břaské kyselinovzdorné keramiky - 30. léta >

JD & SE
900L

JD & SE
900L

Barevná historie PRIMALEXU

Připomínkou keramické výroby v Břasích a současně výroby kyseliny sírové jsou dodnes patrné relikty opěrných zdí kolem tamních domů a zahrad, které byly vyskládány z destilačních nádob z pecí na výrobu kyseliny sírové, jež se při pálení v peci poškodily a v mnoha tisících se jako odpad kupily na skládkách.

i

Olejkáři si s oblibou nechávali od svých učedníků ve vorlágu nebo v kolmě s uraženým hrdlem přinášet z tovární kantýny naproti závodu pivo. Zůstávalo pak prý krásně studené a mělo údajně zvláštní příjemnou vůni.⁸¹ A snad každý, kdo pracoval u pecí, kde bývalo přes padesát stupňů, vypil denně přes dvacet piv.

Móda bytové architektury 60. let přinesla i nový design do květinových aranžmá a v jeho duchu přišla obliba vysokých štíhlých váz. Jejich specifickému tvaru se kolmy z Břas velmi podobaly. Nabídka v obchodech byla velmi omezená. Proto lidé, zejména údajně z Prahy, podnikali hlavně o nedělich výpravy do Břas, aby na tamních haldách zarůstajících březovými hájky vyhrabávali i z navážek vyhozených vorlágu a kolm ty nejvíce zachovalé kusy. Těmi si pak krášlili své příbytky. Pisatel vranovické kroniky si stěžuje na to, že kvůli těmto trofejím mnozí lámali ve vsi také zidky a tarasy poskládané z těchto lahví, aby je pak i porůznu prodávali za 50, později dokonce až za 200 korun.⁸²

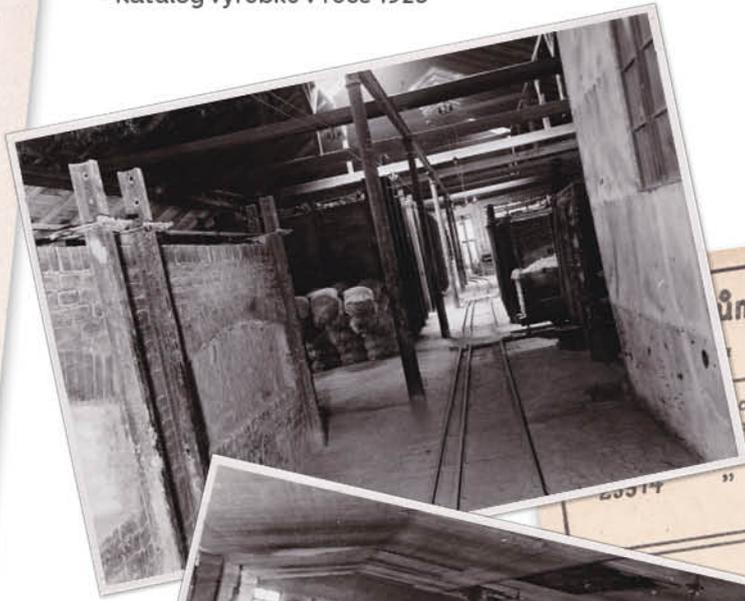
Keramická výroba v roce 1942

ZÁVODY
RCK

< Katalog výrobků v roce 1925

STRIE.

NÉ
DŽÍ
VÉ ZBOŽÍ

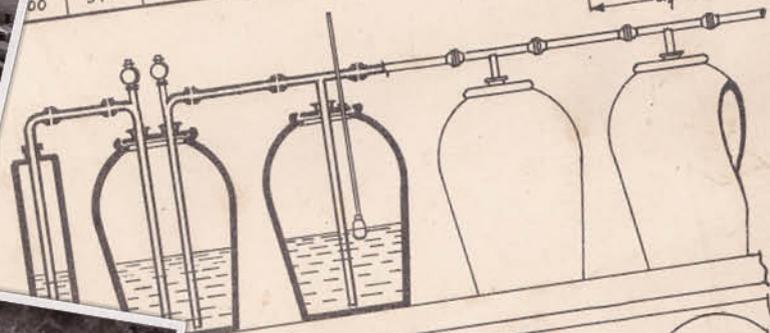
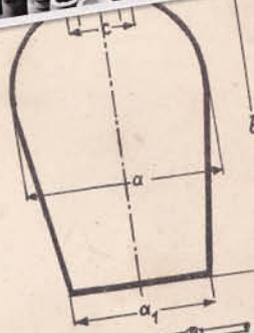
řmyslové závody dřive J
Praha II. Revoluční t

ová dopravní nádoba.
ní baterie na kyseliny, bělicí
ní nádoba s výpustkou.
" s víkem na vodní t

	b	c
20	1150	350
720	1290	350
820	1320	400
820	1390	400
850	1460	400
850	1530	400
900	1540	400
970	1620	400

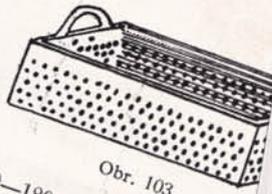
259.

Košě k leptání.

Obr. 102.

Obr. 103.

Hrnce k nalévání.

ZÁVODY DŘIVE JAN DAV. STARC

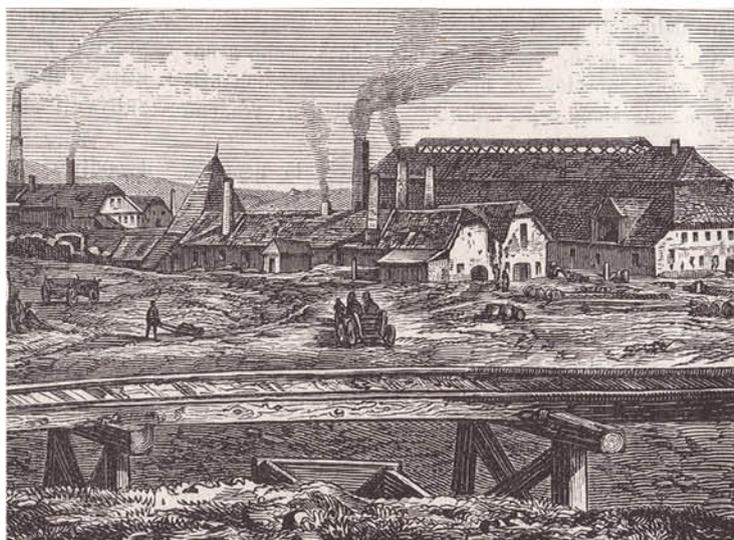

2591.

L	a	b	c
500	950	1075	350
600	950	1250	350
700	1080	1140	400
750	1080	1190	400
850	1080	1330	400
900	1080	1410	400

259

10/ Světově známé břaské sklo

Vynález sklářských pecí vytápěných uhlím zásadně podpořil rozvoj sklářského průmyslu a podnikatelskou příležitost si v něm nenechal ujít ani David Starck.

Navíc při výrobě kyseliny solné byla vedlejším produktem Glauberova sůl, která byla pro výrobu skla nutná. Proto v bezprostřední blízkosti svých výroben kyseliny solné a uhelných dolů jak v Rychnově na Sokolovsku, tak i v Břasích zakládá v roce 1853 první sklárny tabulového skla. Již o rok později se sklárna rozšiřuje o další pece, stejně tak jako v letech 1860 a 1864.⁸³ Dne 14. ledna roku 1861 sklárna vyhořela.⁸⁴ Ukázalo se, že nebylo dost vody k hašení, a proto byl v jejím sousedství vybudován malý rybníček na dešťovou vodu, který sloužil i provozu parních kotlů.⁸⁵ V roce 1872 topení uhlím ve sklářských pecích nahradil plyn z uhelných generátorů. V roce 1874 si Starckova břaská sklárna drží evropský primát v největší velikosti tavicí pánve v Evro-

< Starckova sklárna na tabulové sklo vlevo
a Mečířova huť vpravo

pě. Pracuje v ní 600 dělníků, zejména německé národnosti, kteří vyfukují skleněné válce a ty pak rozvíjí do skleněných plátů.⁸⁶ O dobré kvalitě a pověsti břaského skla svědčí zlatá medaile, kterou si Starck odvezl již v roce 1855 ze světové výstavy v Paříži.⁸⁷ Skleněné tabulky ovšem Starck nevyráběl sám. Díky přítomnosti uhlí mezi Břasy a Křišemi, v sousedství uhelného dolu na tzv. Baště, si moderní pece na sklo postavili v roce 1858 i majitelé zdejšího panství Šternberkové a také kníže Fürstenberg. Tyto sklárny však neměly dlouhého trvání.⁸⁸

Hrdým nositelem světového pokroku břaského sklářství se stala zejména Starckova sklárna, v níž byl v roce 1905 instalován generátor na zplynování méně kvalitního uhlí. Jeho vynálezcem nebyl nikdo jiný než Fritz Heller, ředitel uhelné sekce, pozdější generální ředitel starckovského koncernu. Tradice výroby skla v Břasích skončila zrušením poslední sklárny v roce 1920 pro její upadající rentabilitu a výroba skla se v rámci koncernu soustředila na jeho sokolovské podniky.⁸⁹

Pracovníci Starckovy sklárny v roce 1894, MUZ Radnice

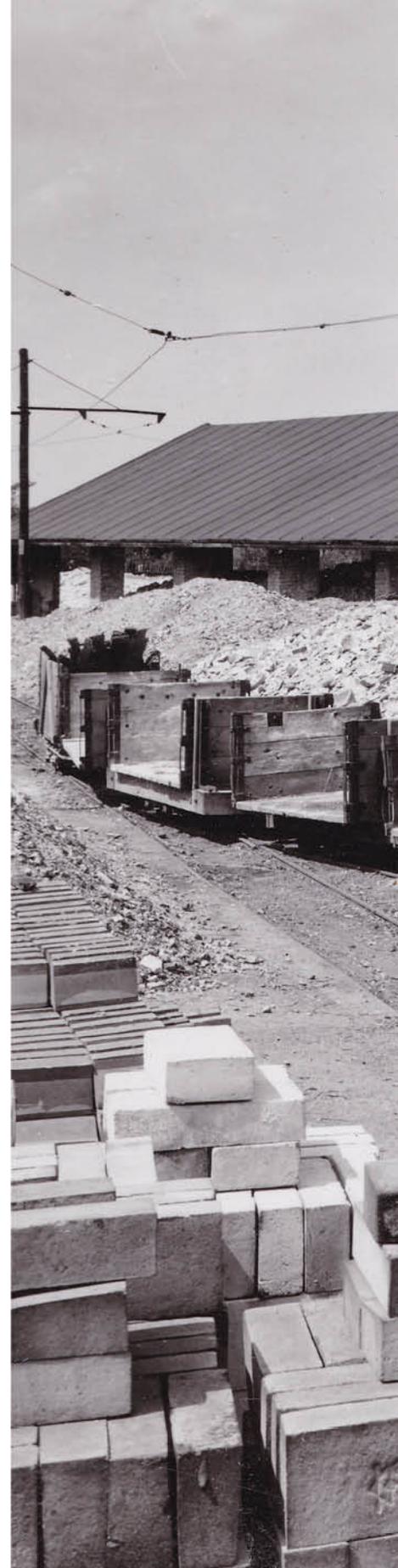
11 / Domovem železářů

V tamním hamru pak vyráběli hřebíky. Do tohoto podnikání se pustili především díky bohatým zdrojům výjimečného paliva, které měli prakticky zadarmo – uhlí. Díky tomu mohli majitelé panství i v Břasích vystavět v roce 1848 další vysokou pec – na litinu, která se o šest let později rozšířila o válcovnu železa.⁹⁰ V roce 1867 tento břaský podnik zažil dramatické chvíle, a to když tam přijel vůz naložený železným šrotem z jičínského bojiště prusko-rakouské války, která se tam před rokem přehnala. Mezi úlomky granátů se ale připleťl jeden nevybuchlý – exploze v huti tehdy zabila sedm lidí a jednoho koně.⁹¹ Ve druhé polovině 19. sto-

Součástí břaské industriální krajiny bývaly i železárenské podniky. Pro pár centů surového železa se již Šternberkům vyplatilo kutat rudu u Březiny, vzdálené asi jen dva kilometry od Břas. Od roku 1777 ji pak tavili v nově vybudované vysoké peci v Darové, ležící opačným směrem od Břas na řece Berounce.

letí se ruda pro huť kutala v nedaleké Březině,⁹² na vrchu Bechlov u Vejvanova⁹³ (10 km od Břas) a také u Ejpovic a Kyšic. Hutní podnik v Břasích v roce 1876⁹⁴ zanikl a poté se proměnil na sklárnu,⁹⁵ která pracovala až do roku 1920.⁹⁶ Na starou železářskou tradici v Břasích navázala v roce 1932 firma Procházka a Havel, která v jihovýchodní části obce zřídila slévárnu litiny. Ta se v roce 1965⁹⁷ stala součástí podniku Škoda Plzeň.⁹⁸

Břaská úzkokolejka v roce 1942 >

12 / Železnice

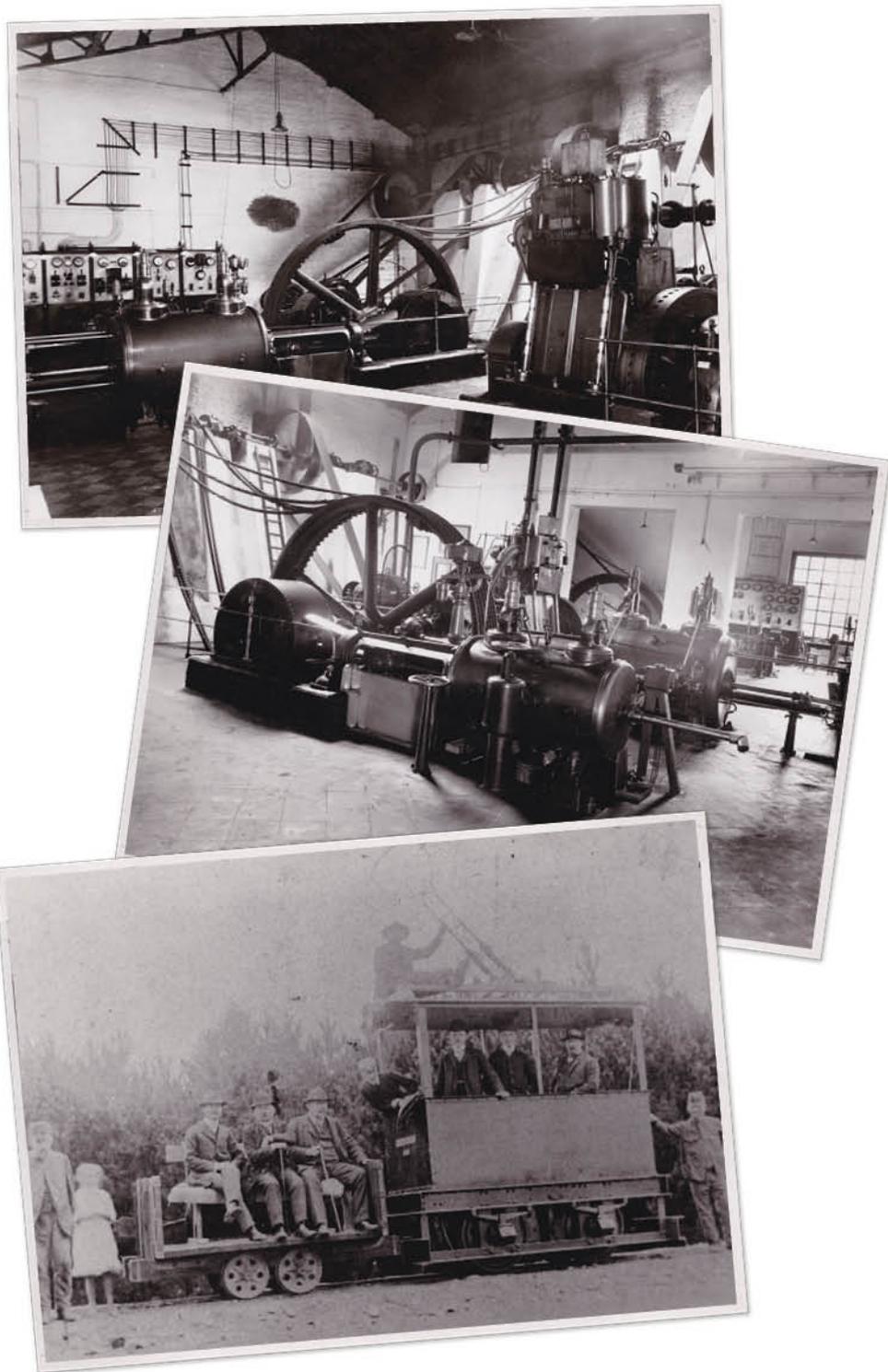
A teprve až o třicet let později se železničního spojení dočkalo i nedaleké městečko Radnice. Úzkokolejka byla postavena především proto, aby ulehčila dopravě uhlí. V roce 1871 Starck prodloužil úzkokolejku ze Stupna do Břas ke svému dolu Liewald a cihelně a poté byla vybudována odbočka také do chemické továrny a sousední sklárny, keramičky a do továrny na barvy a ultramarín. V roce 1908 koňský zápřah na trati ze Stupna do Břas nahradila síla elektrického motoru lokomotivy, čímž se tato železnice stala druhou nejstarší úzkorozchodnou elektrifikovanou tratí na území Čech. Společnost Dolové a průmyslové závody měla na této železnici k dispozici celkem pět lokomotiv, z nichž v provozu byly vždy tři a zbylé zůstávaly jako náhradní pro případ poruchy.¹⁰⁰ Stojí za to připomenout, že jejich depo se nacházelo přibližně v místech, kde

Ukázka jízdního řádu >

Budování železniční sítě, které šlo ruku v ruce s výjimečným rozvojem hospodářství ve druhé polovině 19. století, se nevyhnulo ani západním Čechám. Také břaskou průmyslovou zónu spojila z nádraží ve Stupně do Chrástu na stávající železnici nová úzkokolejka, byť jen pro koňský potah.⁹⁹

dávno před tím stávala jedna ze Starckových skláren, tam, kde je dnes areál PPG. Mezi prvními výrobci elektrické energie v Břasích byla Starckova továrna na výrobu barev, jejíž parní stroje od roku 1904 roztáčely nově instalované generátory na výrobu elektrického proudu.¹⁰¹ Ty o čtyři roky později začaly napájet i nově postavené trolejové vedení po celé trati úzkokolejky ze Stupna až do všech podniků břaského průmyslového okrsku. A to až do roku 1945, kdy byla výroba elektřiny v továrně na barvy zrušena a na kolejích se objevily dieselové lokomotivy. V roce 1953 úzkokolejku Stupno-Břasy nahradila standardní železniční vlečka.¹⁰² Do panoramatu břaské průmyslové krajiny poseté desítkami výrobních závodů a dýmajících komínů patřila i dráha lanovky, dopravující uhlí do Břas z obce Darová na západní výspě břaské průmyslové zóny. Lanovku nechal v roce 1914 postavit majitel podniku hrabě Šternberk a v roce 1922 ji z Břas prodloužil až na nádraží do Stupna.¹⁰³ Idea zřídit lanovku vzešla z právě vybudované vodní elektrárny, kterou na místě Čapkova mlýna v Darové na Berounce v roce 1913 zřídil majitel radnického panství, hrabě Jiří Šternberk (1888–1965). Tato elektrárna nahradila tu prapůvodní v Břasích – Na Baště. Nová elektrárna byla propojena s parostrojní elektrárnou dolu Leiwald a obě společně zásobovaly šternberské průmyslové podniky v Břasích a okolí¹⁰⁴ a stejně tak i domácnosti v celkem 15 obcích tohoto regionu.¹⁰⁵

Tovární parní elektrárna v roce 1942, ^
obr. 1, 2

TMUZ Rokycany - rkp. F. Hofman /
Železnice Břasy >

13 / Z rodiny do rukou akciové společnosti

Ovšem bezdětný, aniž by vychoval svého následníka. Ani v jeho širokém příbuzenstvu se nenašel nikdo, kdo by byl hoden správu průmyslového dědictví převzít. Proto třetinu majetku firmy v závěti odkázal řediteli břaského závodu, svému příteli A. Schoblochovi.¹⁰⁶

Značka Starck - Dolové a průmyslové závody bývala na každém kuse vyrobené keramiky

Johann Antonín Starck se podobně jako jeho otec angažoval ve věcech veřejných. Byl členem panské sněmovny ve Vídni a současně poslancem českého sněmu. V roce 1873 u příležitosti světové výstavy ve Vídni jej císař též povýšil mezi šlechtice a titul barona si užíval ještě deset let, než zemřel.

Po smrti Antonína Starcka, hlavního podílníka firmy, byla v roce 1885 její majetková podstata převedena na nově zřízenou akciovou společnost s názvem Dolové a průmyslové závody, dříve Jan David Starck se sídlem v Dolním Rychnově na Sokolovsku. Kromě dědiců Starckovy rodiny podíl ve společnosti získalo i několik bankovních domů z Německa, Vídně a Prahy. Postupně ale stále větší vliv na úkor akcionářů z rodiny Starcků získává pražský finanční magnát Julius Petschek a jeho bratr Isidor. Ti nadále skupují akcie společnosti, až se kolem roku 1900 Julius stává jedním z hlavních akcionářů. Svůj byznys tehdy rozšířil o prodej méně kvalitního uhlí, a to ve formě briquet, jejichž výrobu vymyslel a nechal si ji v Evropě patentovat. Ta byla ovšem jen nepatrnou složkou aktivit širokého spektra petrochemické výroby jeho koncernu v Čechách, která se na počátku 20. století začíná koncentrovat na Plzeňsko, zejména do rozšiřujícího se Kaznějova, zatímco tradiční výrobě v Břasích na počátku 20. století právě zvoní umíráček.

14 / Konec chemie v Břasích

Také dolování vitriolových břidlic v lomu nad Hromicemi a tamní výroba vitriolového kamene byly v roce 1893 zastaveny.¹⁰⁹ V roce 1901 se budovy chemických provozů na výroby kyselin v Břasích srovnaly se zemí. V jejich sousedství zůstala zachována jen továrna na keramiku a přes silnici továrna na ultramarín a výrobu barev.¹¹⁰ Po likvidaci zdejší výroby barev z caput morta v roce 1917 se výroba Starckových barev rozvíjela zejména v kaznějovském provozu, jehož produkty mimo jiné barvily například celý vozový park německých státních železnic.¹¹¹ Břaská továrna se od té doby koncentrovala na výrobu chemicky odolné keramiky a ohnivzdorného keramického zboží a dál pokračovala produkce ultramarínu.¹¹²

Kaznějov, 1900 >

V posledním desetiletí 19. století se z Břas do Kaznějova postupně přesouvá výroba kyseliny sírové,¹⁰⁷ dusičné, síranu sodného i superfosfátu. V roce 1890 byla v Břasích zrušena i továrna na výrobu kyseliny dusičné a solné.¹⁰⁸

15/ Na vrcholu kapitalismu

i

V duchu židovské tradice se jeden z nejbohatších mužů Evropy Julius Petschek vypracoval z pozice příručího v obchodních transakcích, zejména v obchodě s uhlím, na uhlobarona, který ovládal asi polovinu evropské těžby hnědého uhlí. Po roce 1917 své investice rozšířil i do několika evropských skláren a v roce 1921 měl již tolik peněz, že založil vlastní bankovní dům. A jeho bohatství dál narůstalo.

V roce 1917 dosáhl Julius Petschek, přední akcionář firmy Dolové a průmyslové závody, majoritního podílu v této společnosti. Její součástí, aglomerace břaských závodů, byla však jen zlomkem majetku, který Julius Petschek nashromáždil.

Břaský podnik, který osobně prakticky neznal, mu vydělával výrobou prvotřídních šamotových výrobků, kyselinovzdorné keramiky nejrůznějších druhů včetně kanalizačních rour a také speciálních malt a tmelů. Dohromady tato výroba v polovině 30. let ročně obnášela asi 6 tisíc tun.¹³³ A snad víc než keramikou byla vysoká hodnota továrny dána výrobou světoznámého ultramarínu. Ve 30. letech Petschkovy Dolové a průmyslové závody v Kamenci obnovily výrobu caput morta jako klíčové suroviny pro výrobu barev v Kaznějově.¹³⁴

Celosvětová hospodářská krize se v Břasích projevila v roce 1931, kdy se například v uhelných dolech pracovalo jen 3 dny v týdnu, Petschkův důl David u Vejvanova se uzavřel zcela a počet 300 zaměstnanců keramické továrny se snížil na 25, podobně jako tomu bylo v sousední továrně na ultramarín.¹³⁵

Ve stínu strachu z nastupujícího fašismu přechází průmyslový gigant v roce 1933 na další generaci Petschků, kteří osnují plán, jak zachrá-

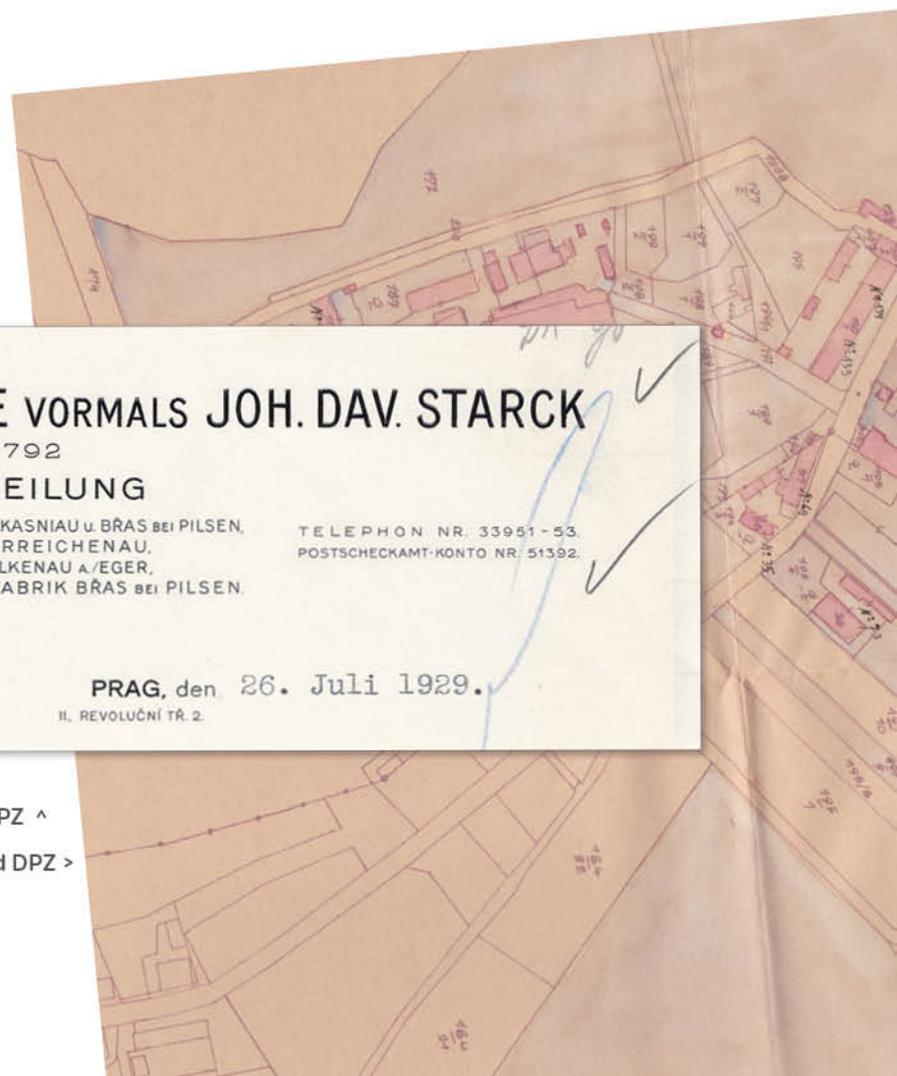
Dílňa tovární údržby - PAP 1942

nit svůj majetek. Ještě před tím, než Hitler v říjnu 1938 zabral Sudety, převádějí Petschkové majetkové podstaty všech svých firem v pohraničí na formálně nově založený podnik mimo Sudety s názvem Dolové průmyslové závody se sídlem v Kaznějově a Břasích. Tímto složitým majetkovým převodem akcií firem ovládaných rodinou Petschků přes konsorcium několika nearizovaných podniků v čele s Živnostenskou bankou a přes anglické banky se jim nakonec velkou

část svého majetku převodem na jiné společnosti podařilo zachránit. Akcie těchto různých podniků pak v předtuše záboru zbytku republiky byly tajně vyvezeny do Anglie. Celá široká rodina Petschků a jejich nejbližší spolupracovníci prchli před nacisty týden před zábořem Sudet v koloně aut přes Maďarsko do Terstu, odkud pak odpluli do Anglie. Šoféři se z přístavu ale vrátili zpět domů vlakem, protože auta, tajně osazená mnoha kamuflovanými součástkami vyrobenými z rodinného zlata, se nalodila s uprchlíky.

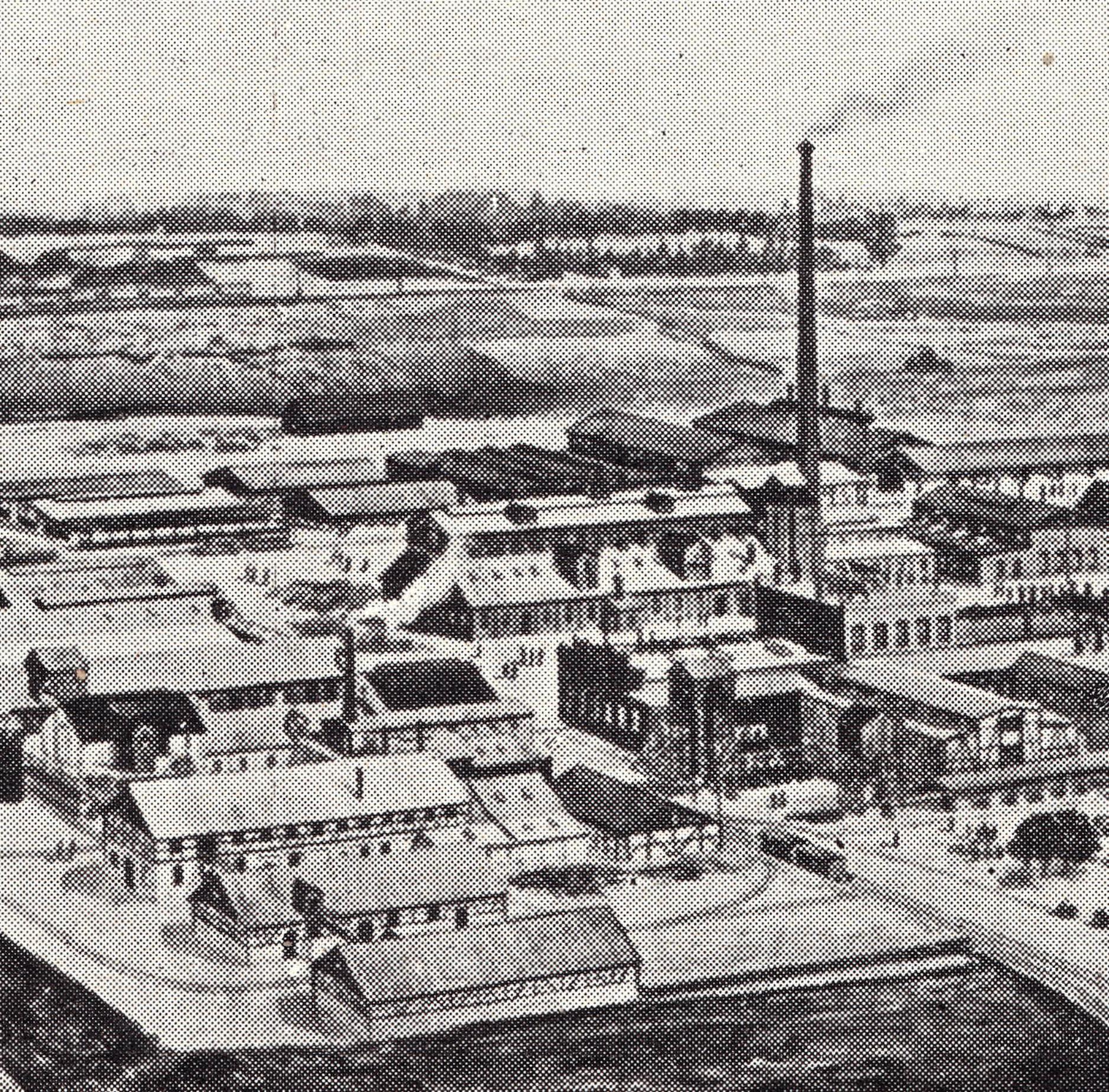
Břaská továrna spolu s dalšími závody, patřícími původně Petschkům, se výše popsanými transakcemi stala pro německé úřady de facto majetkem dvou anglických bank. To ale nebylo Petschkům nakonec stejně nic platné, protože nacisté v roce 1942 celý podnik Dolové průmyslové závody včetně břaské továrny a také další podniky, kde měli Petschkové své akcie, zkonfiskovali ve prospěch Německé říše.¹¹⁶

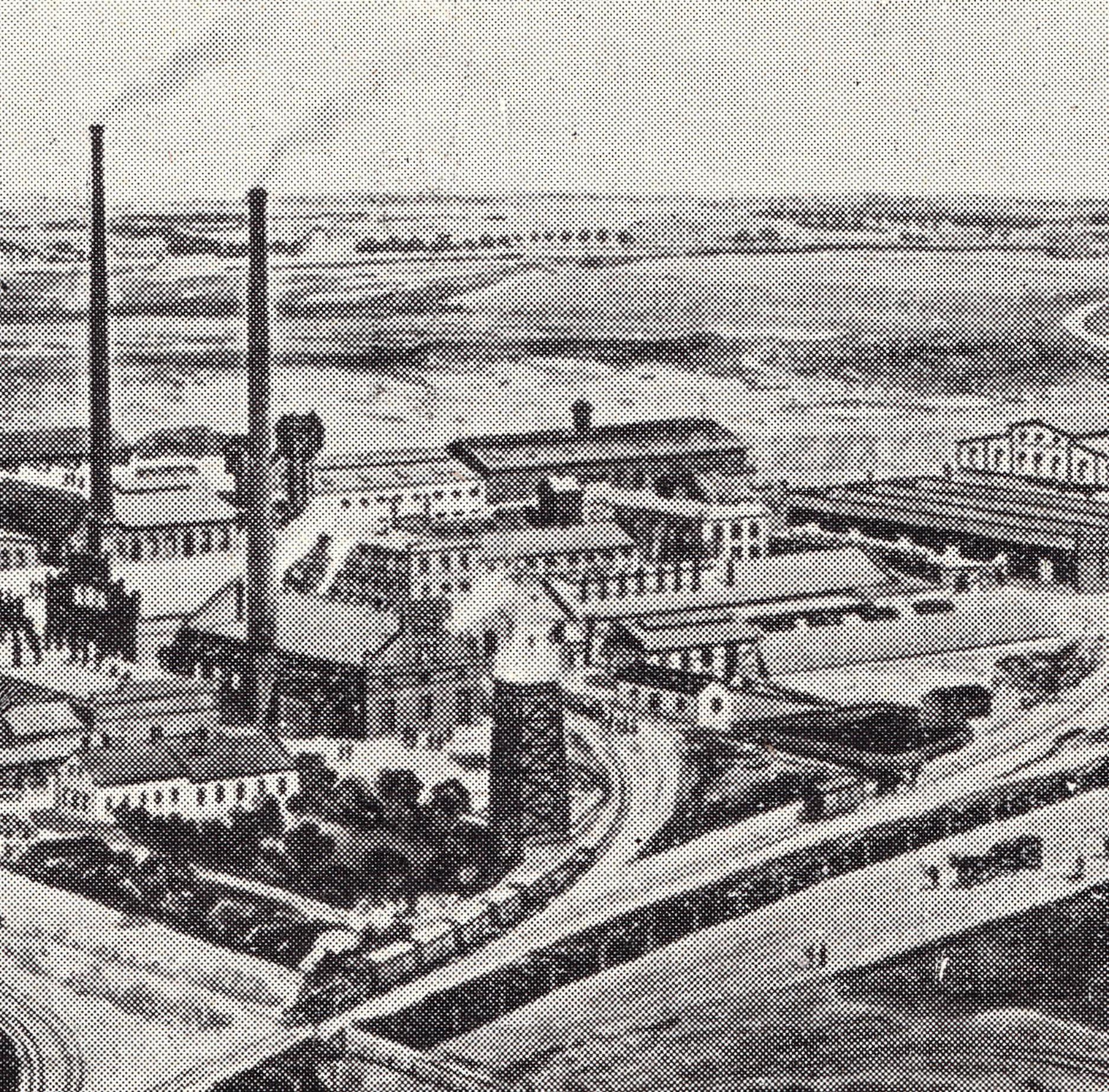
V roce 1931 průmyslovou výrobu v Břasích rozšířila B. Havlem založená slévárna šedé litiny.¹¹⁷

Záhlaví firemního hlavičkového papíru - Archiv Sokol. uh. spol., fond DPZ ^

Továrna na barvy a ultramarínu - 20. léta - Archiv Sokol. uh. spol., fond DPZ >

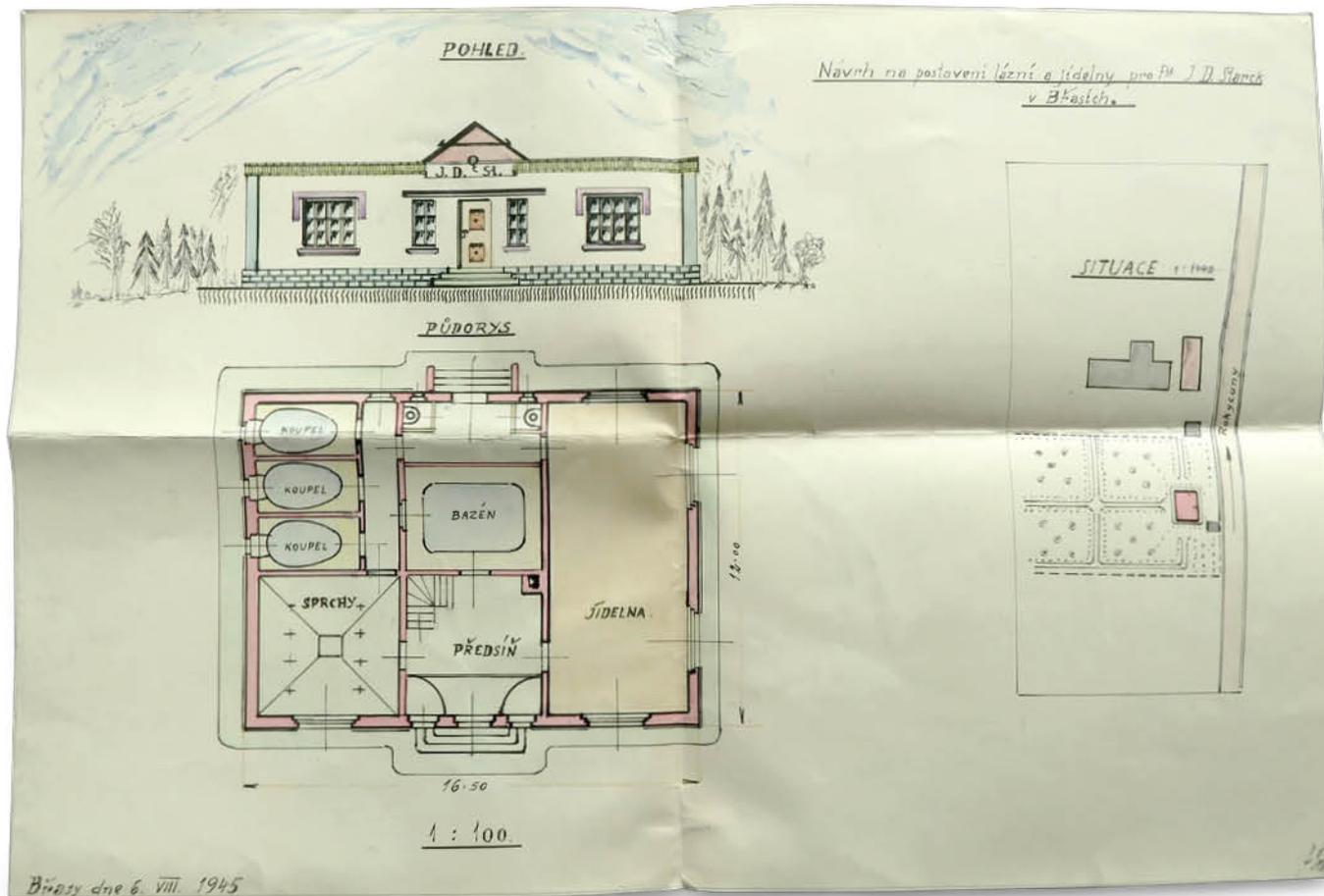
16 / V ruce národních podniků

Továrna s provozem ve Vranově dál pokračovala ve výrobě širokého spektra hospodářské a chemicky odolné keramiky, šamotových kamenů a tvarovek, malt a tmelů, také ultramarínu a nově i síranu sodného (Glauberovy soli).¹¹⁸ Kromě toho parní stroje továrny ročně vyráběly a do veřejné sítě dodávaly 0,5 MWh elektrické energie a podnik si ročně pro svoji produkci vyráběl v generátorových pecích z uhlí 2 miliony kubíků plynu.¹¹⁹

V roce 1958 byl břaský podnik výměrem ministerstva stavebnictví začleněn coby provozovna do národního podniku Západočeských závodů kaolinových, šamotových a magnezitových. Ještě týž rok se začalo s přípravami rekonstrukce keramické výroby s cílem převést sem výrobu z Hrušova. K tomu ale díky nově zřízenému provozu v Poštorné u Břeclavi nedošlo. Částečná rekonstrukce výroby keramiky probíhala za nepřerušného provozu až do roku 1960. Nicméně i potom se výroba potýkala s nespočtem potíží různého druhu,

Skončila válka a v srpnu roku 1945 byla v břaské továrně zavedena národní správa. Říjnovým dekretem prezidenta Beneše byl pak celý podnik Dolové a průmyslové závody Kaznějov-Břasy znárodněn a jeho součástí, břaská továrna, se stala samostatným národním podnikem s názvem Chemická keramika Břasy.

kteří přetrvávaly během dalších třiceti let.¹²⁰ Se zastaralou technologií (provoz keramiky pocházel z roku 1927)¹²¹ přímo souvisela i zanedbávaná bezpečnost práce, respektive úrazy, kterých jen v roce 1959 bylo v celém podniku 357. Břasy ten rok hlásily o 16 pracovních zranění víc než v minulém roce.¹²² V roce 1959 se keramická výroba ve Vranově stala přidruženým provozem břaského závodu Západočeských keramických závodů.¹²³ V roce 1960 se v Břasích začala připravovat výroba škvárobetonových tvárnic, která byla ještě týž rok zahájena.¹²⁴ Ve stejném roce začala v závodě i výroba umělé révové černi jako barviva.¹²⁵ Ten rok byla postavena i dnešní vrátnice závodu. V roce 1963 byl zrušen vranovský provoz, čímž se tamní výroba hospodářské keramiky, kterou tvořily hlavně žlaby pro dobytek,¹²⁶ přesunula do hlavního provozu v Břasích. Součástí výrobního portfolia břaské keramiky byla i nejrůznější zakázková výroba. Patřila k ní i dodávka asi dvou set misek na žrádlo pro psy českých po-

Návrh na vybudování závodní jídelny /Archiv Sokol. uh. spol., fond DPZ/

hraničnicků. Při výrobě se ale vnitřní povrch misek nedokonalě vyhladil a písčité ostřívo psům rozdrásalo jazyky, takže z toho bylo velké vyšetřování s podezřením na diverzní činnost továrny. V roce 1963 také došlo ke zrušení výroby šamotových výrobků. Pokračovala výroba stavební keramiky, a to cihlových kamenů, tzv. normálek, nebo různých tvarovek, a do vyzdívek elektrárenských komínů se dělaly tzv. pouzdrovky. V roce 1963 byla veškerá správa zaměstnaneckých bytů továrny převedena na nově zřízené oddělení Místního národního výboru v Břasích.¹²⁷ Zpráva o hospodaření podniku Západočeských keramických závodů za rok 1965 již mluví o závodě v Břasích jako o hospodářsky zkonsolidovaném provozu.¹²⁸ Co na tom, že se

pravidelně potýkal s mnoha provozními neduhy. Jedním z nich bylo i to, že kvůli stálému nedostatku vagonů závod nemohl zajišťovat pravidelný odbyt svého zboží a zákazníci, resp. státní organizace z celé republiky tak byly nuceny si samy z Břas zboží svými auty odvážet.¹²⁹

Po válce se struktura průmyslu v Břasích zásadně proměnila a rozšířila mimo jiné o nový obor, kterým se v roce 1946 stala nábytková výroba podniku Jitona ve zchátralém objektu šternberské sklárny, kdysi válcovny šedé litiny. Výroba nábytku, který se vyvážel i do Kuvajtu, skončila v Břasích rozpadem podniku po roce 1990.

17/

Marketing aneb ozvěny Pražského jara v Břasích

„Marketing je stručně řečeno podnikání na základě průzkumu trhu, což je pro podnik velmi důležité, ovšem nutno přiznat, je ještě v plenkách, ve stadiu přednášek a prakticky se dosud neprojevil, ačkoli jeho praktická aplikace především je v nové soustavě nezbytná. Nevyrábět nic, co nemá zaručený odbyt... Výroba na sklad, tudíž ležáků, má v nové soustavě tvrdé dopady nejen na podnik, ale i na všechny jeho pracovníky...“¹³⁰

Jedním z projevů nových svobodnějších principů hospodářského řízení podniku se v roce 1967 stalo zavedení nových cen zboží včetně jeho dopravy k zákazníkovi (tzv. FCO ceny).¹³⁵ Rentabilita práce břaského závodu, tedy hodnota čistého zisku dělená výrobními náklady včetně mezd, v tom roce dosahovala 13 %.¹³⁶ Podnikatelský elán podporovaný nadějným procesem

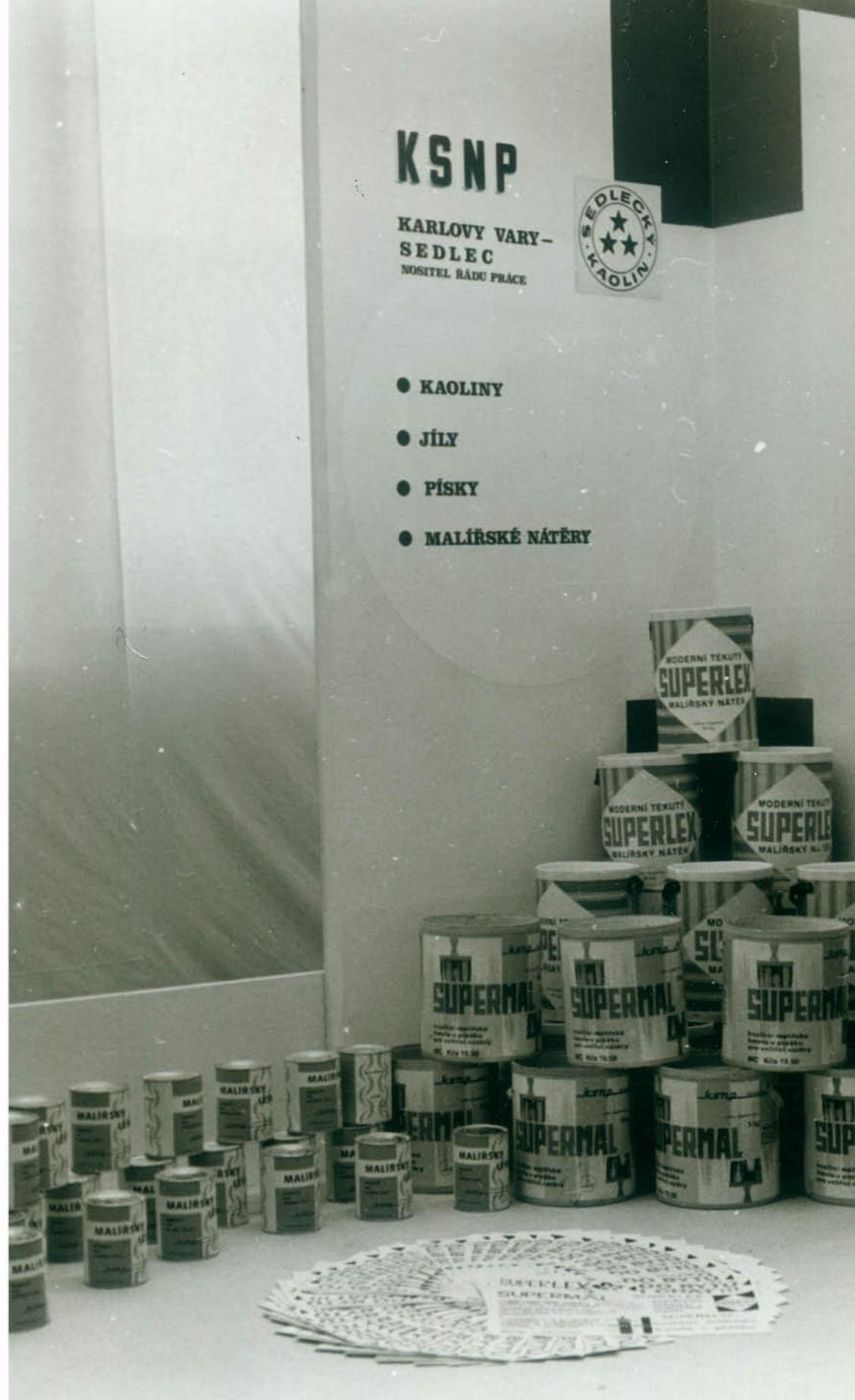
V roce 1966 se v rétorice podniku Západočeských keramických závodů poprvé objevuje termín marketing, kterým se podnik přihlásil k principům tržní ekonomiky.

i

V roce 1966 byly Břasy podnikovým závodem číslo 37, který měl asi 260 zaměstnanců.¹³² Mezi nimi mohl být někdo ze 13 pracovníků, kteří v následujícím roce požádali a získali od podniku na výstavbu vlastních rodinných domků nebo zakoupení bytů nevratné půjčky v celkové výši 681 tisíc korun.¹³³ Průměrný měsíční výdělek v břaském závodě přitom tehdy činil přibližně 1600 korun.¹³⁴

politické obrody se projevil i zahájenou rekonstrukcí závodní kotleny a výstavbou nové trafostanice v roce 1967.¹³⁷ Krátce před sovětskou okupací v polovině roku 1968 keramické závody otevřely v Plzni naproti výstavišti svoji reprezentativní prodejnu,¹³⁸ díky níž si podnik ověřoval požadavky stavebníků na jednotlivé druhy výrobků, především obkládaček. Výroční zpráva o hospodaření podniku si tuto prodejnu chválila jako nejúčinnější reklamu, díky níž byla uspokojena řada individuálních i družstevních stavebníků. Podnik tehdy navázal spolupráci s některými pražskými projekčními ateliéry. Chtěl, aby použily jejich obklady na exkluzivních stavbách projektovaných pražských interhotelů. Cílem bylo celkově vymanit vlastní výrobky z anonymity výrobců v prodejnách stavebnin a vnést do povědomí zákazníků značku keramiky – HOB (Horní Bříza).¹³⁹

Podniková prodejna v Plzni >

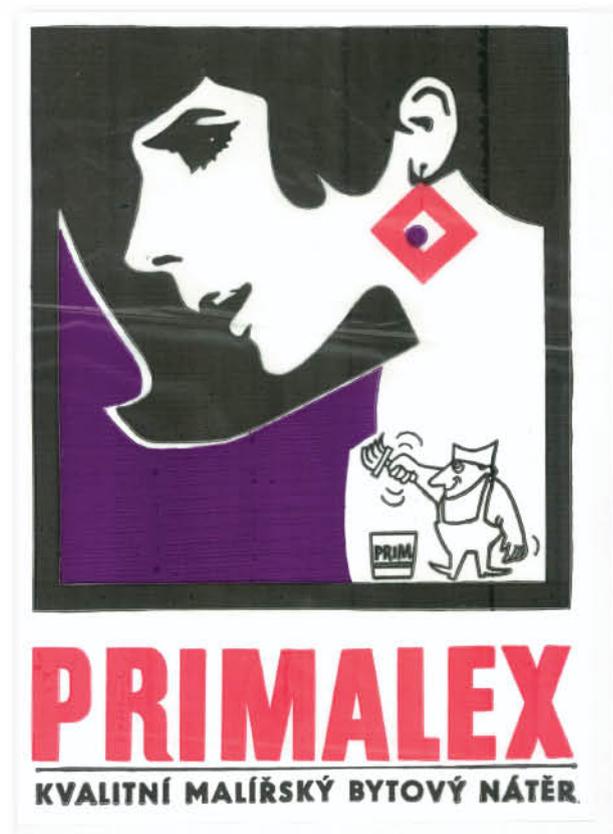
18/ Přichází Primalex

60. léta

O zahájení výroby Primalexu se zasloužilo ředitelství podniku Západočeských keramických závodů již v roce 1965 rozhodnutím, že se v závodě Břasy, kde se dosud vyráběla jen keramika a ultramarín, vyzkouší výroba malířských hlinek. Jejich výrobu dosud v rámci podniku zajišťovaly provozovny závodu těžby v Kaznějově, Třemošné a Horní Bříže.¹⁴⁰ Zkušební výroba asi 5 tisíc tun zahájená ještě téhož roku se osvědčila,¹⁴¹ a tak se výroba malířských hlinek do Břas 1. dubna roku 1966 přesunula zcela. Počítalo se s razantním nárůstem jejich výroby, ale kvůli váznoucímu odbytu se v roce 1967 z kyšických jílů vyrobilo jen 4,7 tisíce tun.¹⁴² Ve snaze rozpochybovat tento segment na trhu se proto v roce 1967 zrodil zcela nový druh malířské pokojové barvy, která dostala název Primel.¹⁴³ Zatímco většina dosavadních barev, resp. hlinek se prodávala v práškové formě,¹⁴⁴ Primel měl vůbec jako první v Československu již tekutou konzistenci.¹⁴⁵ Za vznikem této zcela unikátní nátěrové hmoty stál tehdejší ředitel závodu Břasy Ing. Alfréd Špitálník, se spojil se svými třemi přáteli z velvarkého podniku na chemické výrobky (např. Fridex). Všichni společně, motivováni samozřejmě i finanční odměnou, podali

Zahájení výroby malířského nátěru Primalex bylo jedním z projevů, které ohlašovaly nástup liberálních principů hospodářství v Břasích. Ty byly prosazovány od poloviny 60. let ruku v ruce s proměnou politického kurzu československé vlády.

svůj tzv. zlepšovací návrh na zavedení výroby barvy na stěny, unikátní jak svojí recepturou, tak i technologií výroby. K zavedení nového výrobku nicméně přispěla snaha po všeobecně větší efektivitě výroby v Břasích, kterou nabourávala zejména výroba ultramarínu, jehož odbyt pomalu, ale jistě klesal.¹⁴⁶ Na konci února a v březnu roku 1968 přišla nová barva do obchodů již s pozměněným názvem – Primalex.¹⁴⁷ Autoři se při vymýšlení pojmenování inspirovali názvem probíhající světové výstavy v Montrealu. Právě výpůjčkou první slabiky z názvu výstavy – Expo – měla barva evokovat, jako výstava sama, světovou modernost a pokrokovost. A protože pracovníci břaského podniku říkali svému řediteli Alfredovi Špitálníkovi důvěrně Fredo, tak i nová nátěrová hmota dostala po něm přezdívku Fredomal. Příprava Primalexu, stejně jako jeho aplikace, byla oproti práškovým barvám ve své jednoduchosti revoluční. Primalex navíc jako vůbec první malířský přípravek obsahoval látku s protiplísňovým účinkem, při malování se nevytvářely tzv. kocoury a nátěr se neloupal, jako tomu bylo u tradičních hlinek.¹⁴⁸ V roce 1968 se výroba z provizorních prostorů nastěhovala do staré přízemní budovy, v níž právě skončila výroba škvárbetonových cihel.

Propagační materiál, 60. léta

Hlinky na výrobu Primalexu se braly ze závodu Kyšice u Plzně, kaolin se dovážel buď z Kaznějova, Horní Břížy nebo z Ledců. Primalex obsahoval i plavenou křídou, která pocházela až od východoněmeckého Baltu z Rujány.

V roce 1969 byla vyvinuta receptura Primalexu pro vnější použití, ale jeho výroba se nakonec nerealizovala.¹⁴⁹ Rentabilita výroby Primalexu se v tomto roce zvýšila úpravou receptury a došlo i ke změně obalu. Primalex stáčený do igelitových pytlíků o váze 5 kg a ukládaných do kbelíků z vinuté lepenky se namísto nich začal distribuovat ve válcových plechovkách s vtačovaným víkem. I když byl plán výroby v tomto roce překročen o 289 tun, nebyla velká poptávka po Primalexu zdaleka uspokojena. A v obchodech nebylo ani dost malířských hlinek, kterých se tehdy ještě vyrábělo dvakrát víc než Primalexu.¹⁵¹

70. léta

V roce 1970 jeho výrobu postihl kvůli nedodaným výrobním surovinám, zejména křídou, výpadek, který znamenal deficit 108 tun.

Podíl Primalexu ale raketově rostl a v roce 1974 se za směnu plnilo již na dvou linkách víc než čtyři tisíce plechovek.¹⁵² Přestože výroba Primalexu se rok od roku navyšovala, poptávka po něm neklesala.

Výrobu Primalexu provázely prakticky od jeho počátků po celou éru socialismu různé potíže se zabezpečováním výrobních surovin a materiálů.¹⁵³ Vázly jak dodávky jílu z Chlumčan nebo Skalné, hlinek z Kyšic, tak i klišu, později škrobu či titanové nebo zinkové běloby, a navíc kolísala i jejich kvalita. Když vypadly dodávky plechovek s potiskem ze Strojbalu Skřivany, byl v záloze od roku 1975 další dodavatel – Strojbal, závod Znojmo (po rozpadu oborového podniku na konci 80. let jako Obalex). Jeho plně uzavíratelné konzervy, do kterých se plnily i znojemské okurky, byly kvalitnější, a proto se do nich nemusel před plněním Primalexem vkládat polyetylenový sáček.

Design obalů v 60.-70. letech

A co na tom, že se tyto plechovky musely v Břasích jedna po druhé ručně polepovat papírovými etiketami.¹⁵⁴ Horší ale bylo, že s příchodem sezony do znojemské Fruty dostaly plechovky pro okurky přednost a v Břasích, jako například v roce 1985, nebylo do čeho stáčet. A tak nezbylo nic jiného, než že si pracovníci linky museli brát dovolenou. Výpadek 300 tun toho roku se podařilo vyrovnat v prosinci díky přesčasům a brigádám pracovníků administrativy břaského závodu.¹⁵⁵

Barevná historie PRIMALEXU

Plán výroby byl tak splněn a nikoho z vedení podniku nezajímalo, že Primalex bude mimo malovací sezonu několik měsíců ležet ve skladě, hlavně že se tabulkově splnil plán výroby.

V roce 1976, kdy se Primalex denně plnil již do 7 tisíc pětikilových plechovek,¹⁵⁶ začalo mnohaleté budování nové výrobní haly. Výrobní prostory s výrobní technologií už totiž v žádném směru nevyhovovaly neustále rostoucí výrobě. V tomto roce se Primalex potýkal s problémem kvality, která byla příčinou mnoha reklamací a podle slov z oficiálního hlášení dozorujícího ředitelství Západočeských keramických závodů doslova „... hraničila až s nedůvěrou v náš výrobek...“. Proto byl Primalex zařazen státní zkušebnou do 3. stupně kvality ze tří. Až téměř po roce nakonec závodní laboratoř zjistila, že na vině je klíh značky Nepovol, resp. jeho 50% složka sójového pudru,¹⁵⁷ který kvůli úspoře výrobních nákladů nahradil v původní receptuře obsaženou anorganickou disperzi na bázi vinylacetátu. A tak se začal do Primalexu, aby se nekazil, přidávat i formalin. Klíh pak nahradil bramborový škrob.

Již ve druhé polovině 70. let se Primalex díky poměrně jednoduché výrobní technologii a velké poptávce stal hodnotově nejvýznamnějším střediskem závodu Břasy. Maskotem barvy se časem stala kreslená postavička malíře stěn zdobící obal plechovek.

80. léta

V roce 1981 v rámci úspor byla podnikovými vývojáři v Horní Bříze jako zlepšovací návrh provedena v receptuře Primalexu další změna. Křída byla nahrazena vápencem od Mikulova. To ale kvalitu barvy zhoršilo tím, že nedosáhla původní bělosti, a tak se po několika málo měsících přešlo opět ke křídě z východního Německa.¹⁵⁸

V roce 1982 se ženám na lince ulehčila práce pořízením manipulátoru, ukládajícím kartony s plechovkami na paletu.¹⁵⁹ O rok později se plechovky Primalexu namísto v kartonových krabicích zača-

ly expedovat naskládané přímo na paletě zabalené ve fólii.

V červenci roku 1985 byla rozestavěná výrobní hala pro Primalex po devíti letech víceméně dokončena a do ní se nainstalovala třetí linka na Primalex. Ale protože budova ještě nebyla tepelně zaizolována, bylo v ní možné pracovat pouze v letních měsících. Proto se této lince začalo říkat „letní“. Ještě téhož roku policie vyšetřovala viníka, který zřejmě úmyslně na této lince zasáhl do výrobního procesu a způsobil tak škodu v podobě 120 tun zkaženého Primalexu, který se dostal do prodeje. Pachatel ale nebyl vypátrán.¹⁶⁰

V roce 1986, kdy bylo velkým problémem sehnat dostatek pracovních sil, nastoupily do výroby Primalexu polské pracovnice. Na základě jiné mezinárodní dohody se do Břas nastěhovala i skupina Kubánců, bývalých vojáků, navrátilých se z války v Angole, kteří tento pracovní pobyt dostali jakoby za odměnu za účast v této válce před jejich návratem na Kubu. Navzdory jejich mizerné pracovní kázi dosáhl objem výroby Primalexu svého historického vrcholu.¹⁶¹ V následujícím se výroba ještě zvýšila, přičemž přetrvávaly tradiční problémy se zajišťováním výrobních surovin. Nebýt toho, vyrobilo by se Primalexu ještě víc. Vždyť na brigádní výpomoc do výroby nastupovali i příslušníci sovětské armády z kasáren v Třemošně¹⁶², a v roce 1988 dokonce i vězni z plzeňské věznice Bory. Ovšem tato pomoc se ukázala být kontraproduktivní, neboť trestanci záměrně výrobu Primalexu sabotovali, například tím, že víčka plechovek vmačkávali dovnitř nebo vědomě napouštěli barvy pod míru. Na výrobu 14 600 tun Primalexu bylo zapotřebí 35 žen a 8 mlynářů.¹⁶³ Již v roce 1988 se na základě úspěšných pokusů plánovalo, ve snaze snížit nebezpečí konkurenční výroby vnitřních bytových nátěrů, vyvinout Primalex i pro venkovní nátěry.¹⁶⁴

Tyto peripetie skončily ještě v roce 1988, kdy byla tzv. letní linka demontována, protože ji stejně

Design obalů Primalex v 70. letech >

PRIMALEX

KVALITNÍ MALÍRSKÝ BYTOVÝ NÁTĚR

ZÁPADOČESKÉ
KERAMICKÉ
ZÁVODY
N. P. HORNÍ BRIZA
ZÁVOD BRÁZY

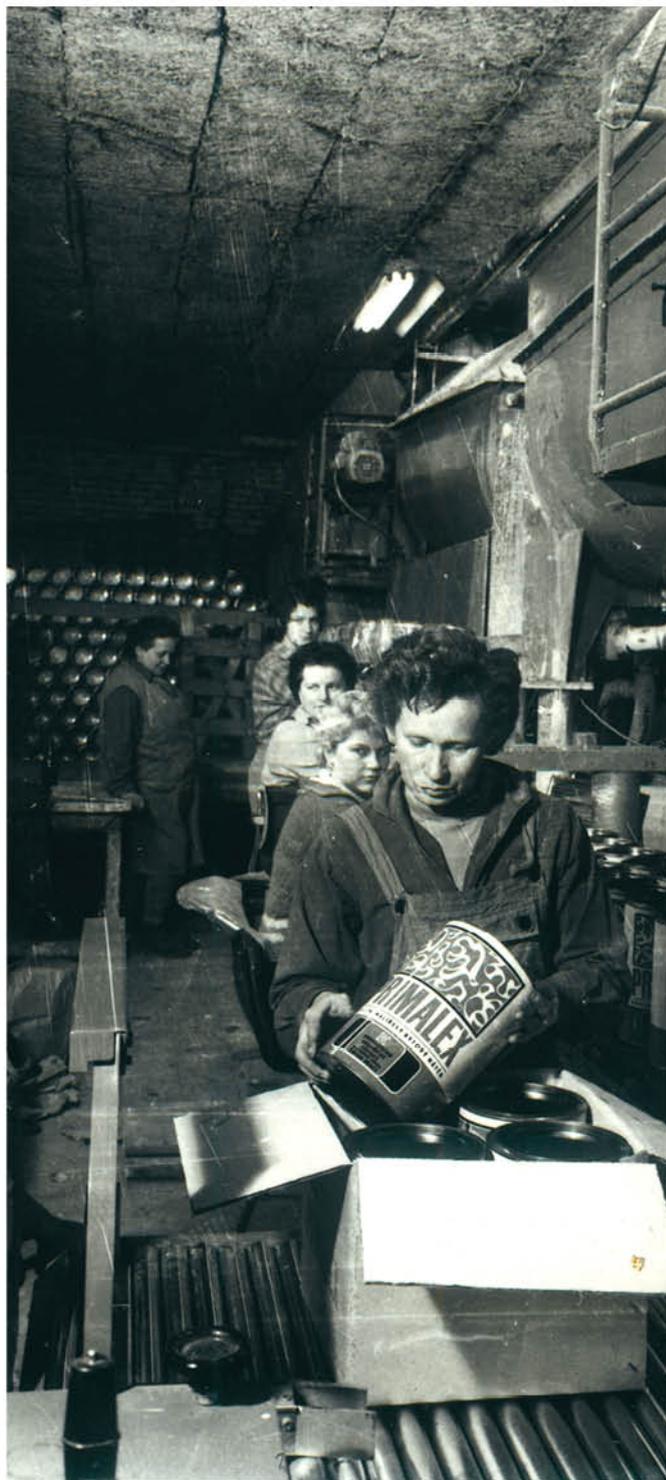
PRIMALEX

KVALITNÍ MALÍRSKÝ BYTOVÝ NÁTĚR

ZÁPADOČESKÉ
KERAMICKÉ
ZÁVODY
N. P. HORNÍ BRIZA
ZÁVOD BRÁZY

PRIMALEX

ZÁPADOČESKÉ KERAMICKÉ Z.
N. P. HORNÍ BRIZA, ZÁVOD
ULTRAMA
MODRÁ BRÁŠKOVÁ
CSN 67 1470 VAHA 250 g CÍP
MOC Kč 380
13

jako další dvě linky nahradila v dubnu roku 1989 zcela nová výrobní technologie včetně turbínového rozplavovače výrobních surovin. Nová linka byla zkonstruována podle návrhu a požadavků tehdejšího ředitele závodu Břasy Ing. Jana Diblíka, který inspiraci k její konstrukci sbíral při obhlídkách plechovkových linek podniků, jako byla hlinecká mlékárna, znojemská Znojmia nebo přímo u výrobce plechovek ve Skřivanech. Diblíkovu jasnou vizi do finále dotáhli konstruktéři ve strojním vývojovém oddělení podniku v Horní Bříže. Zatímco pracovní norma byla na starých linkách při šesti až sedmi ženách 28 palet za směnu, pracovní tempo se na nové lince zvýšilo na 34 palet. Ale linka byla konstruována na mnohem větší kapacitu. Ředitel Diblík dal proto dohromady partu svých administrativních spolupracovníků, aby pracovním linky ukázal, že tomu tak skutečně je. A ti za noční směnu zvládli naplnit 50 palet Primalexu. Na druhý den již skupina žen pracujících na lince bez řeči dosáhla téhož výkonu. Ředitel Diblík nicméně věděl, že rezervy tu stále existují, a proto po čase uspořádal další noční směnu, na které se naplnilo 55 palet. A tak zaměstnankyním poté opět nezbylo nic jiného, než tuto normu přijmout za vlastní.

90. léta

V roce 1992 se státní podnik Západočeské keramické závody Horní Bříže se závodem v Břasích stává akciovou společností. S tím se začíná psát i nová éra výroby Primalexu a jeho vstup na volný trh. Tradiční, více než dvacet let trvající cena 16,50 Kčs za pětikilové balení Primalexu se stala minulostí. Červenobílý design tradiční plechovky nahradil v roce 1993 modrobílý motiv Primalexu Standard.

Ve snaze posílit pozici značky Primalex na trhu zavedla společnost v roce 1992 na trh malířskou barvu nové generace Fortissimo. Pod recepturu se jako její autorka podepsala bývalá zaměstnankyně Státního zkušebního ústavu Ing. Kalíková, která před rokem 1989 kvalitu Primalexu pravidelně kontrolovala. Oproti Primalexu (s bělostí 76 %) měla tato nová barva bělost 92 % a místo Lovosy (karboxymethylcelulózy) obsahovala opět jako kdysi organickou disperzi. Proto byla tato barva omyvatelná.

< Výroba Primalexu v 70. letech

**MALIROVÁNÍ PRO
NÁTĚR
OKAMŽITÉ POUŽITÍ**

Začíná jaro

a s ním i nezbytný jarní úklid, ke kterému samozřejmě patří i vymalování bytu. K tomu je nejvhodnější již osvědčený

PRIMALEX

který má tyto výhody: Je okamžitě připraven k malování, výborně kryje a je vzdušný. Obsah plechovky stačí na 40-60 m². Cena plechovky je 20 Kčs (5 kg).

Vyrábějí
ZÁPADOČESKÉ KERAMICKÉ
ZAVODY, ZÁVOD B...

K dostání v prodejnách
DROGERIÍ a ŘEM...

● HLEDÁT ZAMĚST
Hledáte r
me praco
Nového M
a to: Pro
p., Ústí i
vu Most,
nich děl
lek 1600
— 1900—
1800—2500
loukem)
Pro Poz
Ústí n.
táže, Tep
statatérů,
řů, pokr
lířů, klat
— prům
až 2800
pracovní
příspěvek
vazku n
podíly n
sledcích,
moc při
bě, mož
fikace,
(pro sv
kreační
kroužky
nici, zed
ěl, hlas
stavební

PRIMALEX

PRIMALEX* uspokojí i náročné spo

je okamžitě připraven
výborně kryje
nátěr na stěně je vzdu
má velmi malý otěr
je ekologicky nez

VYRÁBÍ
ČESKÉ

nako

YRABI

KVALITNÍ
MALÍŘSKÝ
BYTOVÝ
NÁTĚR

PRIMALEX

AMŽITĚ PŘIPRAVEN K MALOVÁNÍ
NĚ KRYJE • JE PROTIPLÍŠŇOVÝ
JE VZDUŠNÝ A NESTIRATELNÝ
LIVÝ POMOCNÍK PRO KLEBY

otřebitel
k použití
šný

19/ Švédské desky

V roce 1967 závod zahájil výrobu nových druhů kyselinovzdorných kameninových plátů, resp. obkladů a dlažby. Nové složení výrobní suroviny se po vypálení kromě výborné odolnosti proti mrazu a vlhkosti postaralo o dokonalý estetický dojem. A vůbec nevadilo, že se hlína mlela na zařízení z roku 1929 a pláty se lisovaly se na stroji jen o něco mladším. A protože na tehdejším keramickém trhu byla o designové výrobky nouze, brzy o tento nový druh výrobků jako esteticky unikátní obkladový materiál projevily zájem mnohé architektonické ateliéry, včetně zahraničních. Takže již v roce 1968 přišla první ob-

Inovace výrobního programu keramiky byla dalším projevem snahy Západočeských keramických závodů, respektive závodu Břasy aktivně se zapojit do probouzejících se principů tržního hospodářství koncem 60. let.

jednávkou na přírodně rezné obklady ze Švédska¹⁶⁵ a v následujícím roce tam bylo dodáno přes 40 tisíc metrů čtverečních tohoto zboží na obklady a dlažby.¹⁶⁶ Právě švédský úspěch těchto kameninových desek o rozměrech 292 x 292 x 32,5 a 215 x 105 x 17 milimetrů dal tomuto výrobku označení Švédské desky. Reklamou na jejich použití se stal jimi obložený kostel v severošvédské obci Lulea nebo dům kultury v Sändviken. Tisíce metrů Švédských desek posloužily i jako dlažba na pěší zónu v Marseille, později ozdobily fasádu českého velvyslanectví v Londýně nebo Berlíně a například i stanice pražského metra Budovatelů a Družby (dnes Chodov a Opatov).¹⁶⁷ Netřeba připomínat, že jako většina kvalitních výrobků bylo toto zboží „úzkoprofilové“ a ve stavebninách jej bylo těžké sehnat. A to byl důvod, proč bylo možné se v břaské továrně občas potkat i s některou z hvězd českého hudebního či divadelního nebe, které sem přijížděly, aby si přímo zde nedostatkové zboží pro vlastní rezidence zajistily.

Použití Švédských desek v Marseille >

20 / TOB

Zkušební provoz byl zahájen již v roce 1972¹⁶⁹ a v září roku 1973 byla výrobní linka za 41 milionů korun¹⁷⁰ uvedena do plného provozu. Její kapacita byla 80 kusů obkladů za minutu¹⁷¹ a počítalo se, že ročně bude závod expedovat 200 tisíc metrů čtverečních obkladů o rozměrech 250 x 56 x 14 milimetrů a 215 x 105 x 17 milimetrů s velmi nízkou nasákavostí. Nový provoz začal zaměstnávat 50 pracovníků.¹⁷²

i

Také tento druh keramických obkladů měl již v roce 1976 za sebou úspěšný export do Švédska, Dánska, Norska či Kanady¹⁷³ a jen na pěší zónu v Marseille bylo v tomto roce dodáno 15 tisíc metrů čtverečních.¹⁷⁴

Podobně jako Švédské desky se i TOBy staly ikonickým prvkem fasád i vnitřních obkladů tisíců staveb socialistické architektury po celé republice a propagační letáky keramických závodů tuto keramiku hrdě prezentovaly zejména v souvislosti s výstavbami pražských hotelů International a Olympik.

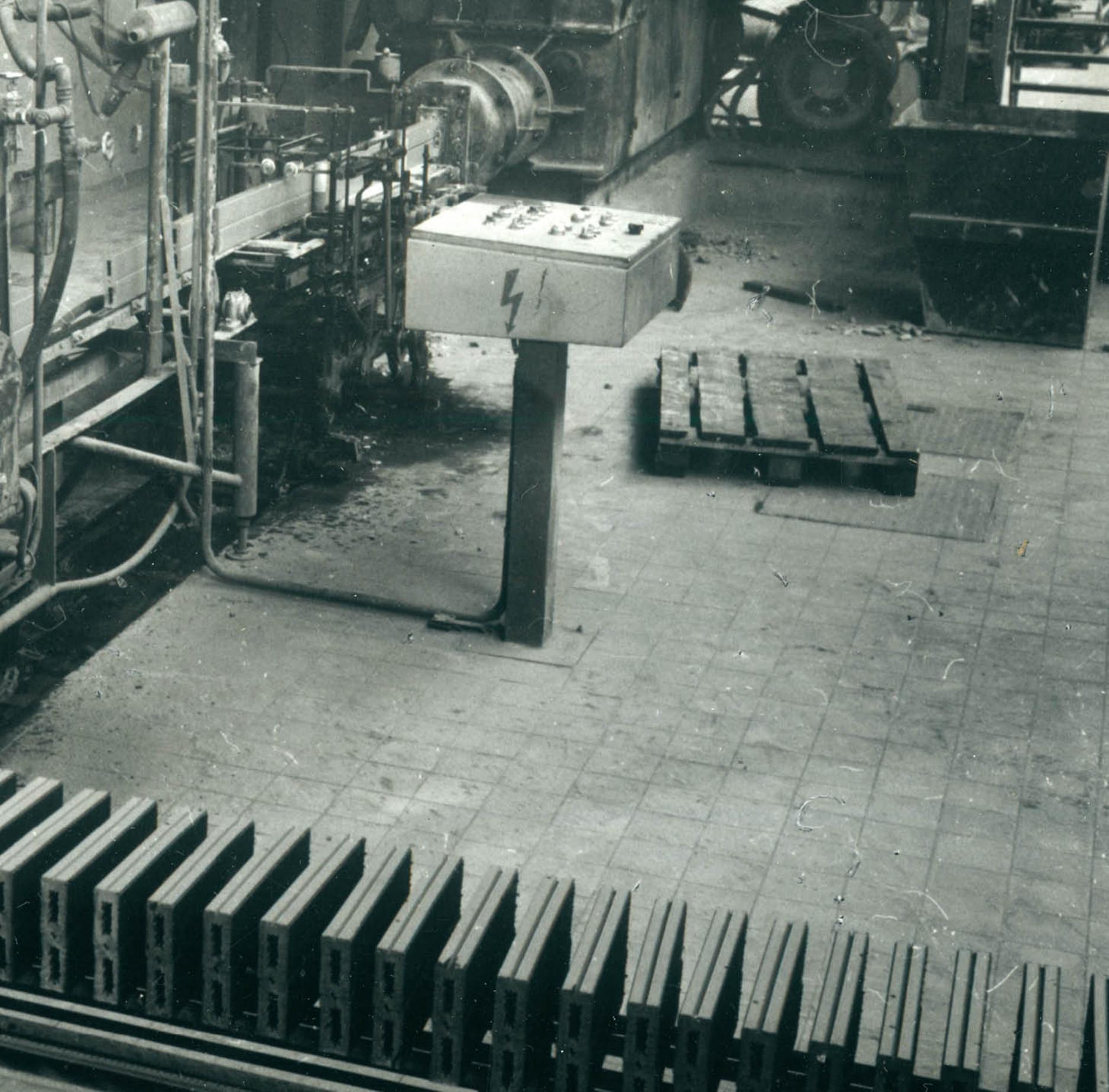
Aktivní obchodní politika podniku konce 60. let, podpořená prodejními úspěchy Švédských desek, zavedla v roce 1969 zahájení výstavby nového provozu keramiky na výrobu tzv. tažených glazovaných obkladů, zkráceně TOB.¹⁶⁸

Výroba TOB v 70.-80. letech ^>

21 / Cestou reálného socialismu

Symbolickým připomenutím konce reformního procesu po srpnu roku 1968 se v Břasích stalo uzavření posledních zdejších uhelných dolů Liewald a Matylda na jaře roku 1969.¹⁷⁵ Změny nastaly i v břaském závodě Západočeských keramických závodů.

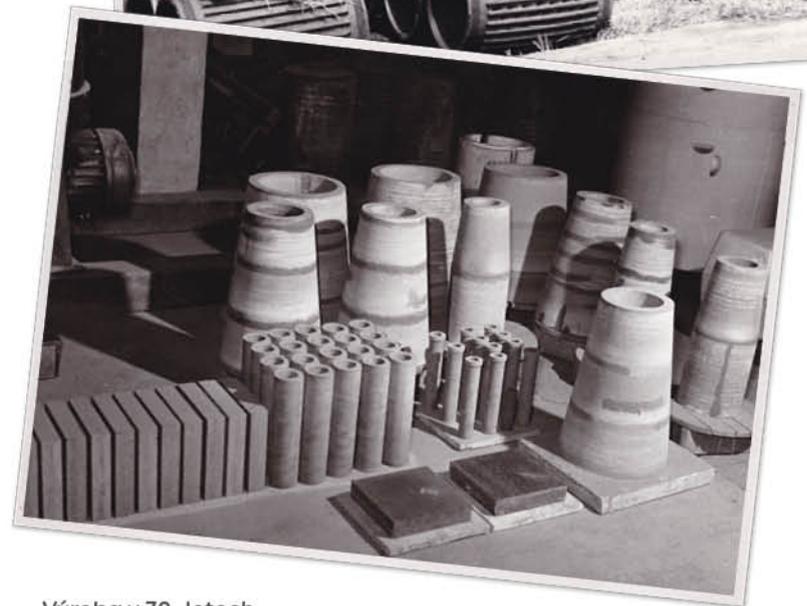
V roce 1967, když se začal vyrábět Primalex, závod zastavil výrobu dinasových kamenů a v očekávání navýšení výroby tažených obkladů se v roce 1970 zbavil převodem do jednoho slovenského podniku i doplňkové výroby několika druhů černí, které se dělaly z koksu a sazí.¹⁷⁶ V závodě zůstala výroba pemzy, pevné i mleté, které se na konci 60. let produkovalo asi 30 tun pro potřeby brusného průmyslu. V 70. letech se aktivity závodu na podnět Výzkumného ústavu hnědého uhlí v Mostě¹⁷⁷ rozšířily o výrobu filtrů pro čerpací techniku v hydrogeologických vrtech. Důvodem bylo zlevnit pracnou ruční výrobu kameninových filtrů. Lepené filtry se vyráběly nanášením epoxidové pryskyřice na již perforované železné trubky. Objem jejich výroby postupně klesal a v roce 1987 se vyrobilo celkem 855 běžných metrů těchto filtrů.¹⁷⁸ Kromě tradiční výroby stavební a hospodářské keramiky rok od roku stoupla i výroba Primalexu. A to navzdory tomu, že Břasy byly ve výši investic do technologického rozvoje na samém okraji zájmu pod-

nikového ředitelství v Horní Bříže. Počátkem sedmdesátých let závod zaměstnával necelé tři stovky pracovníků a potýkal se s roční přibližně 20% fluktuací, jejíž příčinou byl právě velký podíl fyzicky náročné práce v nečistém prostředí.¹⁷⁹ A to nejen v ultramarínce, ale i v keramické výrobě a výrobě Primalexu, kde se kvůli nedostatku pracovníků nestačily plnit plánované objemy výroby. Z toho důvodu se občas pořádaly mimořádné směny, kterých se povinně účastnili také administrativní pracovníci závodu z tzv. parlamentu, jak se přezdívalo správní budově. V Břasích přesto díky osobnosti ředitele Špitálníka vládla mezi pracovníky téměř rodinná atmosféra a v roce v roce 1971 tady byla jako v jediném závodě celého podniku zřízena devítičlenná komise pro smírná řešení pracovních sporů.¹⁸⁰

Sociální a zdravotní zabezpečení zaměstnanců závodů příliš nevybočovalo z celostátních standardů socialistických podniků. V areálu závodu se nacházela ordinace lékaře a zubaře a naproti závodu bývala v provozu závodní kantýna, která stejně jako před válkou sloužila i jako veřejná hospoda, jedna ze čtrnácti, které se tehdy staraly o společenský život břešenské průmyslové zóny. Sál této kantýny zažil i premiéru budovatelského filmu, který se podle románu Jana Otčenáška s hvězdným obsazením natáčel u peci keramičky v roce 1952. Kino se tu promítalo i po mnoho dalších let, v kantýně se hrálo také divadlo a zaměstnanci závodu se tu scházeli při nejrušnějších schůzích a bavili se tu i na podnikových plesech. Až po roce 1989 byla z bývalého skladu zbraní závodních lidových milicí zřízena kuchyň s jídelnou, která zaměstnancům slouží dodnes.

Počátkem 80. let byla břešská továrna jedním ze sedmi výrobních závodů podniku Západočeských keramických závodů s devíti hospodářskými středisky.¹⁸¹ V roce 1984 byly zahájeny přípravné práce na plynofikaci závodu,¹⁸² která byla dokončena o dva roky později.¹⁸³

V roce 1987 závod zastavil výrobu lepených filtrů.¹⁸⁴ Dne 16. srpna roku 1988 začalo v závodě hořet od přerušeného odtahového kanálu keramické pece, požár napačchal poměrně značné škody.¹⁸⁵ Listopadové události roku 1989 začaly pak v Břasích psát novou etapu vývoje (o Primalexu v té době viz kap. 19, pak následující kapitola).

Výroba v 70. letech

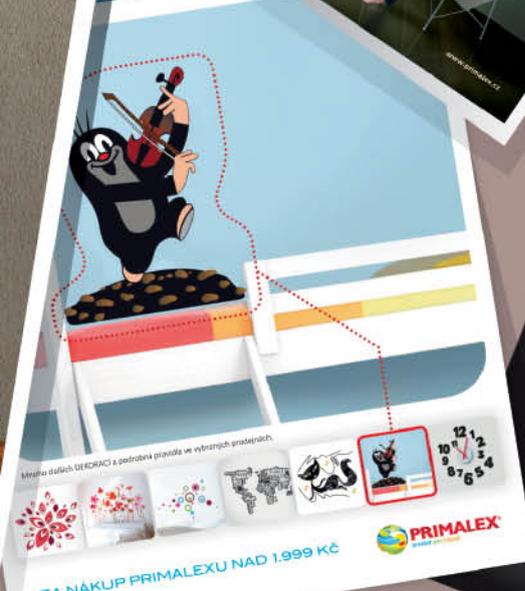
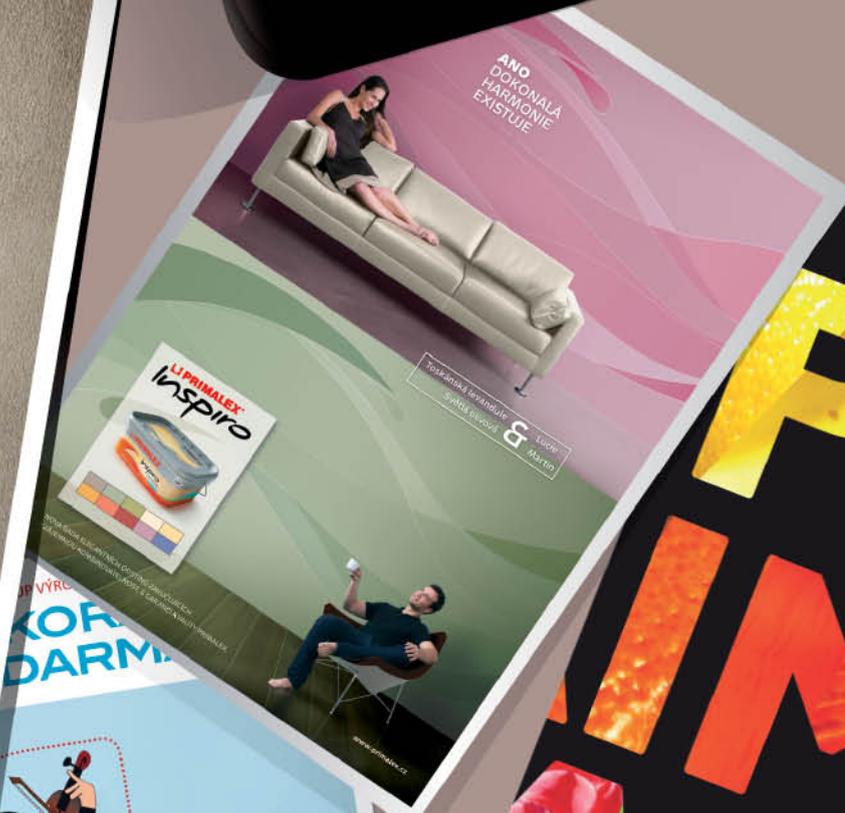

22 / Další vývoj značky od roku 1993

Od roku 1993 začalo pro závod v Břasích další dynamické období. Značka Primalex v něm hrála hlavní roli. Během této etapy se výrazněji rozšířilo její produktové portfolio pro interiér a exteriér a přibýly i produkty na kov a dřevo. Modernizovala se identita značky a její marketing, vylepšily se receptury, zavedl se proces přesného tónování odstínů, rozšířily a modernizovaly se výrobní kapacity. Výsledkem práce posledních 25 let je dnes moderní značka se širokým a stabilním produktovým portfoliem.

PRIMALEX®

vymalujte

**STROP
ZADARMO**

A je vymalováno.
Důvěrame jen, že jste použili fortissimo

fortissimo
CLEAN

42 BIL

plyšový
medvěd
zdarma

k produktům
PRIMALEX
Polar
15 a 40 kg

PRIMALEX®

sjednocuje různé povrchy

základní & vrchní **2v1**
Najisto.

PRIMALEX
Základní barva

akrylová

Základní rychlé-
schňoucí akrylová
barva. Hodí se na
dřevo, sádko, kámen
nebo kámen.
Zvyšuje přilnavost
finálního nátěru
a vyrovnává jeho
nerovnosti.

PRIMALEX

PRIMALEX

vy

PRIMALEX[®] essence

Můj pokoj snů

Nový
Barvy

Dokonalý interiér, to je víc než jen krásná barva

Vybírejte barvy s
odstínem
skandinávských
interiérů for Primalex,
interiéru.

#21

#6

Vybírejte barvy citem

Vybírejte barvy citem

PRIMALEX[®] essence

Prémiový interiérový omyvatelný nátěr

Obsah 4 l vystačí na 36 – 48 m²

Prémiový interiérový omyvatelný nátěr

PRIMALEX v minulosti a dnes

I v tomto případě platí, že Primalex se zrodil neplánovaně. Vznikl a rozvíjel se spíše jako sekundární aktivita. Dynamika prostředí, „dobrý nos“ vedoucích pracovníků, vysoké pracovní nasazení a až „fanatická“ angažovanost pracovníků všech úrovní byla a je klíčem k jeho neustálému pokroku. Přijít v pravý moment se správným rozhodnutím, to je umění, které se učí méně zkušení od zkušenějších, mladší od starších. Primalex měl štěstí. Během jeho života ho provázeli profesionálové, nadšenci, kteří přinášeli vždy něco navíc. Pro lidi jako byl Jan Diblík, bývalý

ředitel závodu, neznamenal Primalex pouze práci, ale i sebeuplatnění. Systematická a tvůrčí práce ho „zvelebovala“ během dlouhých let. Stal se synonymem malování v interiéru. I dnes můžeme s hrdostí prohlásit, že pro malování s garancí kvality doporučujeme Primalex. Dosažený status je závazkem pro dnešní, ale i pro další generace jeho nadšenců. Primalex proto počítá se svým dalším rozvojem, aby mohl i v budoucnu zkrášlovat příbytky, vždy však s přihlédnutím na modernost, tvořivost, lehkost a kvalitu.

In this case, it also applies that Primalex emerged incidentally. It was created and developed rather as a secondary activity. The dynamics of the environment, "good nose" of managers, working at full stretch and the even fanatic engagement of people at all levels have been and are keys for its permanent progress. Coming at the right moment with the right decision is an art learned by the less experienced from the more experienced ones, by younger from the older ones. Primalex has been fortunate. It has been accompanied during its life by professionals, its enthusiasts, who have always been bringing something extra. For people like Jan Diblík, the former Director of the plant, Primalex did not mean work only but also self-realization. It has been enhanced by systematic and creative work for many years. It has become a synonym for painting in interior. We can announce with pride also today that we recommend Primalex for painting guaranteeing quality. The attained status is a commitment for today's generation as well as for next generations of its enthusiasts. This is why Primalex counts with its further development in order to beautify homes also in the future; yet, at each time with having regard to modernity, creativity and ease of being.

/ Dnešní tváře značky

„Primalex má silný základ.“

Luboš
Henžlík

Jak se společnost vyvíjela, měnil jsem se i já a musel se současně adaptovat na nové podmínky. Má zodpovědnost se rozšiřovala a já se učil spoustu nových věcí. Přestože dělám finančního ředitele 15 let, každý rok byl úplně jiný, nejen z pohledu finančních výsledků. Na druhé straně jsou ale věci, které se nemění – Primalex je silná značka, má kvalitní výrobky a spokojené zákazníky. Když zůstává tento základ pevný a silný, je o budoucnost postaráno.

V osobní rovině mohu tvrdit, že jsem si v práci našel spoustu kamarádů. Není to jen a pouze o práci, ale i o vztazích. Člověk se do práce o to více těší. Dokud budeme pracovat s lidmi, kteří chtějí značku budovat a zlepšovat, nemáme se čeho bát. Přeji Primalexu to nejdůležitější – hlavně zdraví.

Michal
Řeboun

„Každý produkt je výsledkem týmové spolupráce.“

Od začátku jsem se učil neorientovat se pouze na práci v laboratoři, ale týmově spolupracovat s marketingem a obchodním i produktovým managementem, což někdy nebyla zrovna lehká cesta. Když se pak nakonec společně dočkáme nového produktu, víme, že je dílem nás všech. A to mě právě na mé práci nejvíce baví.

Primalex pro mě znamená jakési pokračování tradice, na kterou jsem byl zvyklý z domova a dětství – pravidelné malování na bílo. Značí pro mě i ten postupný přerod bílého Primalexu ke kolorovacímu systému, to je až k dnešnímu mnohobarevnému pojetí.

Přiznám se, že si občas rád prohlížím nebo potěžkám katalog našich výrobků. Historicky by měl tak 10 stran a dnes se pohybuje už okolo stovky. Je pro mě čest podílet se na rozšiřování našeho portfolia. Primalexu přeji, aby byl výběr nových produktů vždy správný.

**„Primalex
je o lidech
a pro lidi.“**

**Lenka
Švecová**

Do Primalexu jsem nastoupila hned po vysoké škole. Ani jsem netušila, jak velká marketingová jízda mě čeká. Bylo potřeba se učit rychle a za pochodu. Výsledkem je práce, která je o lidech a na kterou vás žádná škola nepřipraví. Najdou se totiž chvíle, kdy je těžké vyslechnout si i ty názory, se kterými zrovna nesouhlasíte. Je důležité si v tu chvíli uvědomit, že jsou to názory lidí, kterým na značce Primalex záleží, kteří ji budují a posouvají dále. Ačkoli to není zrovna moje nejoblíbenější barva, budoucnost Primalexu barvím na růžovo! Přeji mu, aby dále sloužil lidem při malých i velkých proměnách jejich domovů.

**Gabriela
Barvíková**

**„Prestiž,
tradice
i kvalita.“**

Od 18 let pracuji ve službách, jsem tak v každodenním kontaktu s lidmi. Základní kámen je si s klientem vytvořit vztah a pouto. Ačkoli to někdy není úplně jednoduché, jediné tak lze budovat to, co děláme. V PPG se mi potvrdilo, že můj pracovní směr i postoj k zákazníkům je správný. Naučit se v práci komunikovat s lidmi je skvěle nabytá zkušenost i pro soukromý život. Pracovat pro společnost, která má historii a ctí tradici, je pro mě velmi důležité. Líbí se mi, že jsou vidět výsledky mé práce, které lze rozvíjet a budovat dále. K 50. narozeninám bych proto Primalexu přála, aby si stále zachoval své místo na trhu i přízeň zákazníků a byl stále užívaný a oblíbený.

**„Primalex
je srdeční
záležitostí.“**

**Milan
Švehla**

Když to odlehčím, práce obchodního zástupce mě naučila jezdit po půlce republiky bez mapy a být „drzejší“ a odvážnější v mém projevu. Mým denním chlebem je komunikovat s nejrůznějšími typy lidí. Nadšeně bych řekl, že lidé v každém městě jsou trochu odlišní a baví mě sledovat ty drobné rozdíly. Když se nad tím zamyslím vážněji, vybudoval jsem si k Primalexu za těch 10 let silnou loajalitu. Popsal bych to asi jako vztah, který mám ke svému oblíbenému fotbalovému týmu. Dostavují se nejen výsledky, na které můžeme být hrdí, ale i poklesy, na které úplně tak hrdí nejsme. V obou případech je pro mě Primalex ale stále srdeční záležitostí. K narozeninám bych mu přál, aby alespoň dalších 50 let stál na trhu pod stejným názvem i stejnou kvalitou.

**„Záleží
nám na
kvalitě.“**

**Marta
Turková**

Celý život bydlím v blízkosti Břas a byla jsem velice pyšná, když jsem hned po škole začala pracovat právě tady. Již to bude 18 let. Vše jsem znala teoreticky, ale až zde získala potřebnou praxi. Jsem moc ráda, že mám po celou dobu blízko k chemii. Užívám si ale i to, že jsem v každodenním kontaktu s lidmi. Pracujeme v týmu a snažíme si poradit a pomoci. Nerada bych bádala někde úplně sama a roky vyvíjela jeden produkt. Na své práci mám ráda, že ihned vidím výsledky. Mám pocit, že člověk nejvíce bujaře v životě slaví právě 18. a 50. narozeniny. Letos tak můžeme slavit s Primalexem společně. Primalexu přeji, aby si stále zachoval to nejdůležitější – svoji kvalitu.

**Soňa
Mlejnková**

**„Stále
něco
nového.“**

To, že pracuji pro Primalex, se odráží i v mém soukromém a rodinném životě. Moje maminka celý život preferovala bílé zdi a jiná barva pro ni nebyla přípustná. Teď už má doma bílý jen strop. Když chodím ke svým známým na návštěvy, tak koukám, jakou techniku a jaké barvy zvolili. Součástí mé pracovní náplně je i řešení reklamací. Z těch se osobně snažím vždy poučit. Už často vím, kde člověk udělal chybu a proč je s výsledkem nespokojen. I po deseti letech mě ale občas něco překvapí. Za to jsem velice ráda, člověk neusne na vavřínech a nepocituje stereotyp. Sobě i Primalexu společně přeji co nejméně reklamací, a naopak co nejvíce spokojených a vracejících se zákazníků. Úspěch je pak zaručen.

**„Primalex
je značkou,
která stále
inovuje.“**

**Daniel
Varga**

Kdysi dávno jsme se pustili do rozvoje a rozšiřování tónování v širokém spektru odstínů. Možnosti tónování, ale i spolupráce na inovacích receptur mě stále baví. Primalex symbolizuje malování. Aby tomu tak bylo i nadále, stále něco zlepšujeme, inovujeme. Výsledkem práce posledních let je moderní portfolio produktů, se kterými se pracuje snadněji. Budoucnost značky vidím v jejím dalším rozvíjení, hledání dalších řešení pro každého spotřebitele. Důležité je, aby byla také viditelná a oslovovala různé věkové kategorie. K padesátce přeji Primalexu stále silné postavení na trhu, efektivní rozšiřování sortimentu a dosažení dobré známosti produktů i v segmentu nátěrů na kov a dřevo, hlavně u nás na Slovensku.

/ Závěr

Tato publikace je věnována všem současným, ale i bývalým zaměstnancům, příznivcům a zákazníkům značky Primalex. Děkujeme vám, že jsme spolu mohli objevovat, vytvářet, budovat a zvelebovat. Bez ohledu na to, zda jsme spolu šli pouze krátký kousek nebo delší etapu, společně jsme vytvořili svět barev. Svět, který je pestřejší, krásnější a útulnější. Svět, kde můžeme realizovat své představy, v nichž má každý prostor pro nápad.

Fabrikanten u.s.

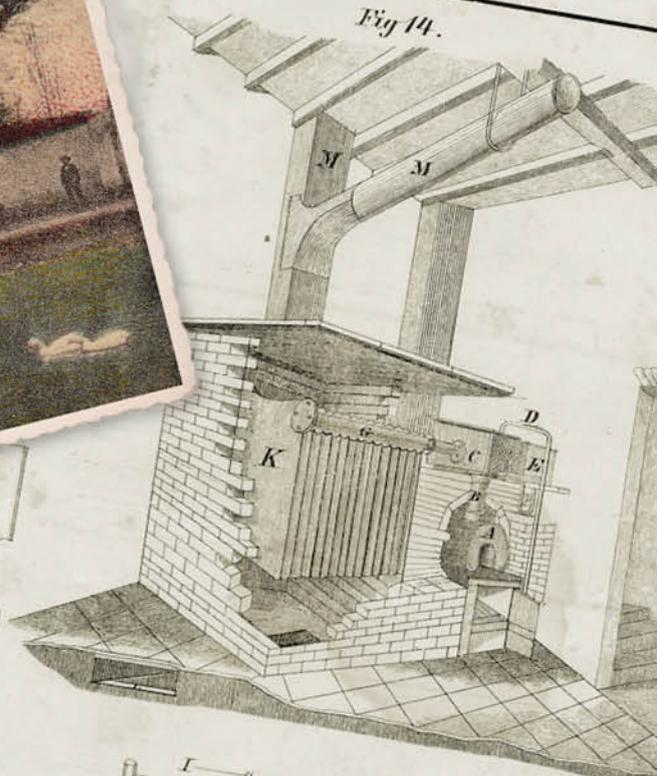
BRASY

DOPRAVA UHLI

Fig 14.

F.7.

F.8.

F.9.

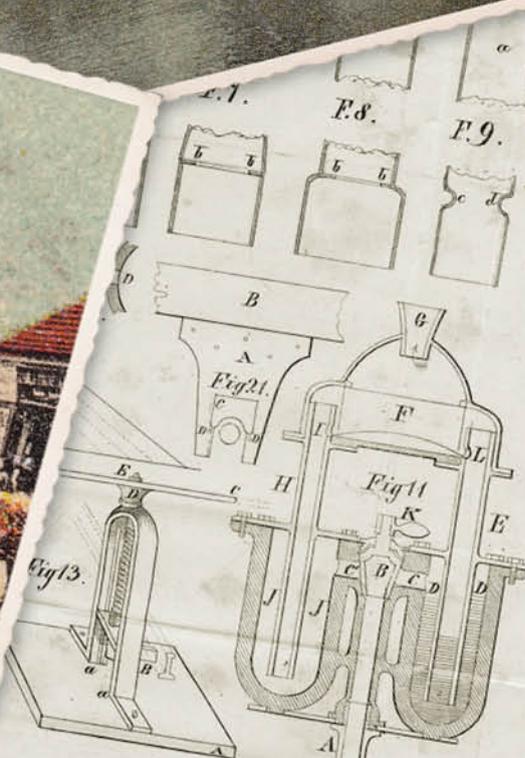

Fig 21.

Fig 11.

Fig 13.

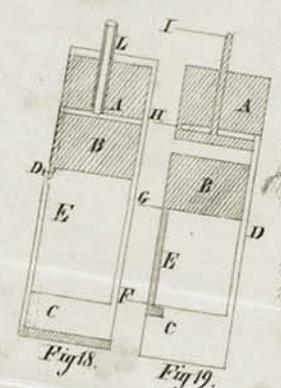
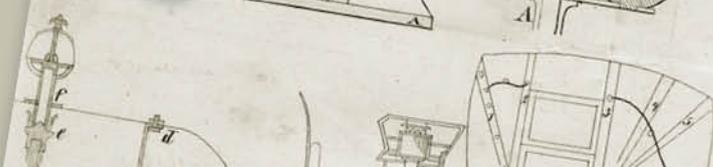
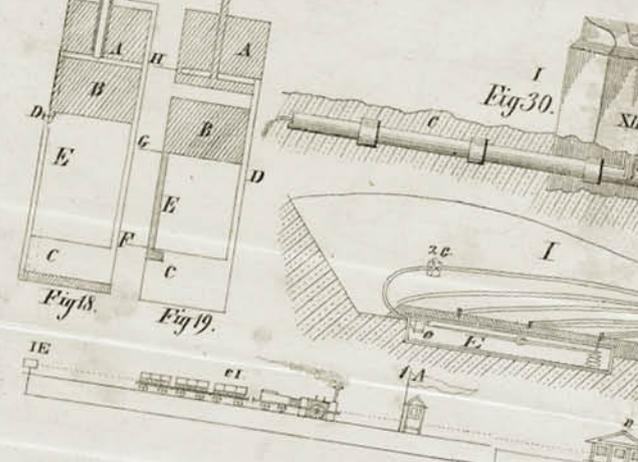

Fig 18.

Fig 19.

Fig 30.

/ Shrnutí

Kniha Barevná historie Primalexu je shrnutím aktivit, které jsou spojovány se značkou a také regionem, kde vznikla. Region Břasy byl již od 16. stol. aktivní výrobní oblastí. Původně dělnická osada se rozšířila na průmyslovou zónu, která se stala domovem horníků, sklářů, hutníků, keramiků a olejářů, kteří byli prvními výrobci barev. V této oblasti se vyráběla kyselina sírová, později i kyselina dusičná a solná a také kamenec a sklo. Těžilo se zde černé uhlí a kyzové břidlice. Vyrůstlo zde několik skláren, továren na keramiku, tavilo a válovalo se zde železo, dokonce se zde vyráběla i umělá hnojiva. Důležitým principem této průmyslové oblasti bylo, že všechny zdejší výrobní aktivity byly spolu navzájem jako ekosystém víceméně účelově provázány. V podobném duchu se pokračovalo během celého vývoje. Později, když už nešlo o propojování výrobních aktivit, se spolupráce projevovala na úrovni jednotlivých divizí moderního podniku Primalex Břasy.

O rozvoj regionu se v průběhu staletí postaraly různé osobnosti. Baron Antonín Hochberg, který v roce 1789 založil první lisovnu vytápěnou uhlím. Jáchym a Kašpar Šternberkové a také hrabě Ledenburg, kteří se postarali o rozvoj výroby vitriolového oleje nebo také kyseliny sírové, a první dva jmenovaní navíc i o rozvoj těžby uhlí pomocí parního stroje a rovněž o rozvoj hutnictví-železářství. Kníže Auersperg, který založil továrnu na výrobu fosforu

z kostí hospodářských zvířat. Johann David Starck, přední představitel průmyslové revoluce v Česku, který se postaral o rozvoj chemické výroby a nastartoval prudký rozvoj regionu v různých oblastech výroby. Od povrchové těžby uhlí, výroby vitriolového kamene a kyseliny sírové, výroby skla, výroby nátěrů do interiéru z caput morta, nátěrů na kov a dřevo přes založení jedné z největších lisoven až po výrobu ultramarínu, kterým se Česko proslavilo po celém světě. Jeho syn Johann Antonín Starck, který rozšířil výrobu kyseliny solné, zavedl výrobu kyseliny dusičné, vybudoval první sklárnu a také začal využívat sílu parního stroje pro těžbu uhlí a jiné těžké práce. Všichni zmínění měli jedno společné, budovali tento region jako silnou průmyslovou oblast. Hledali propojení různých oblastí produkce, mysleli koncepčně a s výhledem do budoucna.

Myšlení v širších souvislostech bylo pro tento region příznačné i po skončení 2. světové války. Aktivity širšího regionu se sice přesunuly do dvou stávajících závodů, ale pokračovalo se v hledání dalších možností rozvoje zdejší výroby. Produkce barev se přesunula a dále rozvíjela v kaznějovském podniku. V břaském závodě zůstala výroba chemicky odolné keramiky, ohnivzdorného keramického zboží a výroba ultramarínu. Později se k uvedené produkci přidala i výroba škvárobetonových tvárnic a výroba umělé rékové černi jako barviva. Podnik také

nadále pokračoval ve výrobě stavební keramiky v podobě cihelných výrobků a dalších tvarovek. V poválečném období se v Břasích změnila struktura průmyslu, a tak bylo možné rozšířit výrobu i o nový obor, kterým se stala nábytková výroba.

Přelomovým pro samostatný břaský závod se stal rok 1966. Právě v tomto roce se podnik přihlásil k principům tržní ekonomiky a začal se v jeho rétorice objevovat termín marketing. Byly zavedeny nové ceny zboží včetně jejich dopravy k zákazníkovi a začal se uplatňovat základní princip – nevyrábět nic, co nemá zaručený odbyt. Výroba keramiky a barev se stala pro podnik nosnou od roku 1967.

Inovace výrobního programu keramiky v roce 1967 umožnila výrobu nových druhů kyselinovzdorných kameninových obkladů a dlažby. Možnost využití i v exteriéru a také dokonalý estetický dojem zajistily produkci 40 tisíc metrů řezaných obkladů do Švédska. Právě švédský úspěch dal tomuto výrobku označení Švédské desky. Desky byly použity na obložení fasád významných budov, stanice pražského metra a také jako dlažba pěší zóny v Marseille. Blízko k deskám měly i TOB, tedy tažené glazované obklady. S jejich produkcí se začalo v roce 1973. I tyto se staly ikonickým prvkem fasád a vnitřních obkladů staveb „socialistické“ architektury.

V roce 1965 se v závodě Břasy vyzkoušela i výroba malířských hlinek. Test dopadl dobře, a tak se závod začal věnovat výrobě nové malířské pokojové barvy s názvem Primel. Byl to první nátěr do interiéru, který byl tekutý. O tři roky později se na pultech prodejen poprvé objevil nátěr s pozměněným názvem Primalex. Šlo o revoluční nátěr, který navíc obsahoval látku s protiplišňovým účinkem, nevytvářel na stěně při malování fleky a nátěr se po vyschnutí neloupal. Za vznikem této unikátní nátěrové hmoty stál tehdejší ředitel závodu Břasy Ing. Alfréd Špitálník. Značka Primalex byla na scéně. V následujících deseti

letech zaznamenaly jeho produkty tak výrazné prodeje, že výrobou nebylo možné pokrýt potřeby zákazníků. I toto se stalo impulzem pro další rozvoj výroby barev. Vedení podniku se zaměřilo převážně na budování výrobní haly, zvyšování výrobní kapacity a zjednodušení manipulace s plechovkami ve výrobě.

Od roku 1993 začalo pro závod v Břasích další dynamické období. Hlavním zaměřením se stala značka Primalex, tedy nátěrové hmoty. Během pár let bylo odvedeno mnoho práce. Vylepšovaly se receptury, měnil se design obalů a jejich materiálové složení, uvedlo se nové logo, dále se modernizoval výrobní proces a postupně se uváděly na trh další produkty určené do interiéru i exteriéru. Do roku 1995 měl Primalex ucelené portfolio produktů pro minerální podklady. Aby se o jejich kvalitě dozvěděl i zákazník, rozhodlo se vedení podniku podpořit uvedení další novinky i televizní kampaní. Primalex Polar měl tak start na trhu jako žádný jiný produkt. Úspěch kampaně přinesl žádané reakce a prodej díky popularitě prudce narostl. O tuto etapu rozvoje závodu a značky se postaral hlavně ředitel závodu Ing. Jan Diblík.

V následujících letech prošel Primalex dalšími změnami. Produktové portfolio pro interiéru a exteriéru se dále rozšiřovalo. Přibýly i produkty na kov a dřevo. Modernizovala se identita značky a její komunikační prvky, opět se vylepšovaly receptury, zavedl se proces přesného tónování odstínů a optimalizoval se výrobní proces. Výsledkem práce posledních 25 let je dnes moderní značka se širokým a stabilním produktovým portfoliem. Primalex je značkou, jejíž výrobky zná a s oblibou používá většina populace v Česku a na Slovensku.

Tak, jak se kdysi dávno začal psát příběh jednoho regionu, se dnes díky prostředí, okolnostem a lidem píše příběh jedné značky. Rozvoj regionu podpořil vznik značky a značka dnes podporuje další rozvoj regionu.

/ Summary

The brochure named "Colourful History of Primalex" is a summary of activities associated with the brand as well as with the region where it was created. The Břasy region was an active production zone already in the 16th century. The originally workers' settlement was extended into an industrial zone, which became the home of miners, glassmakers, metallurgists, ceramists and oilmen, who were the first producers of colours. In this area, sulphuric acid was manufactured, later also nitric acid and hydrochloric acid, as well as alum and glass. Black coal and pyritic slate were mined there. Several glass factories and ceramics factories grew there, iron was melted and rolled, and even artificial fertilizers were manufactured there. An important principle of this industrial country was that all local manufacturing activities were mutually and, as an ecosystem, more or less purposefully interlinked. The whole brand development continued in a similar spirit. When it was not about interlinking production activities later, the cooperation was reflected at the level of particular divisions of the modern plant Primalex Břasy.

Various personalities contributed to the development of the region over the centuries. Baron Antonín Hochberg, who established the first coal-heated oil factory in 1789. Jáchym and Kaspar Sternberg as well as Earl Ledenburg, who ensured the development of the vitriol oil or sulphuric acid manufacture and the first two of them also the development of the coal mining by means of a steam engine as well as the development of metallurgy - ironmongery. The Prince von Auersperg, who established a factory for manufacturing phosphorus from farm animal bones. Johann David Starck, a leading representative of the industrial revolution in Bohemia, who supported the development of chemical production and launched the rapid development of the region in various production areas. From the open-cast coal mining, vitriol stone and sulphuric acid manufacture, glass manufacture, manufacture of caput

mortuum interior coats as well as coats for metal and wood, through the establishment of one of the largest oil factories to the ultramarine manufacture, which made Bohemia famous all over the world. His son, Johann Anton Starck, who extended the hydrochloric acid manufacture, introduced the nitric acid manufacture, built the first glass factory and also started to use the power of the steam engine for coal mining and other heavy works. All of them had something in common - they were building the region as a powerful industrial area. They were seeking an interconnection of various production areas. They were thinking conceptually with a view to the future.

The thinking in a wider context was typical for this region also after the end of the World War II. Activities of the broader region were moved into 2 existing plants; however, further possibilities for the development of the local production were still being searched for. The production of colours was moved and further developed in the Kaznějov plant. The production of chemically resistant ceramics and fire-resistant ceramic goods and the ultramarine manufacture remained in the Břasy plant. The said production was later extended by the manufacture of breeze blocks and manufacture of artificial vine black as a colouring agent. The plant also continued to manufacture construction ceramics in the form of brick stones and various fittings. During the post-war era, the structure of industry in Břasy was changed and it was thus possible to extend the manufacture also by a new branch - furniture manufacture.

The year 1966 became a milestone year for the Břasy plant itself. It was right in this year when the plant supported the market economy principles and the term marketing started to appear in its speech. New prices of goods were introduced, including their transportation to customers, and the fundamental principle started to be applied - avoiding the manu-

acture of everything that does not have a guaranteed outlet. The ceramics and colour manufacture became the core activity for the plant since 1967.

An innovation of the ceramics production program in 1967 enabled the manufacture of new types of acid-resistant ceramic tiles and paving. The possibility to use them also in exteriors as well as the perfect aesthetic experience ensured the production of 40,000 square metres of cut tiles for Sweden. Right the Swedish success gave the designation "Swedish Tiles" to this product. The tiles were used for tiling facades of important buildings, Prague metro stations as well as the paving of the pedestrian zone in Marseille. TOB, i.e. dragged glazed tiles, were also close to the Tiles. Their production started in 1973. They also became an iconic element of facades and interior lining of structures of the socialist architecture.

In 1965, the manufacture of paint rocks was also tested in the Břasy plant. The test was successful and the plant started to manufacture a new painter's room colour named Primel. It was the first interior paint which was liquid. Three years later, a paint with a modified name - Primalex appeared on store shelves for the first time. It was a revolutionary paint which, in addition, contained a substance with an anti-fungal effect, while leaving no stains on walls and not coming off after drying. The then director of the Břasy plant, Ing. Alfréd Špitálník, was behind the creation of this unique painting material. The Primalex brand was on the scene. In the next 10 years, its products recorded such significant sales that the manufacture could not meet customers' needs. This also became an impulse for a further development of the colour manufacture. The plant management focused mostly on building a production hall, increasing the production capacity and simplifying the handling of cans in the manufacture.

Since 1993, another dynamic period started for the plant in Břasy. It primarily focused on the Primalex brand, i.e. coating materials. A lot of work was done within a few years. Recipes were being improved, package designs and their material compositions were being changed, a new logo was presented, the production process was further modernized and other products intended both for interior and exterior use were being launched. Until 1995, Primalex had a comprehensive portfolio of products for mineral substrates. In order that customers also learn about the quality, the plant management decided to support the launch of another novelty also through a TV campaign. Thus, Primalex Polar had a launch like no other product. The success of the campaign brought the desired responses and the sale of Polar rapidly grew. This development stage of the plant and brand was ensured by the plant Director, Ing. Jan Diblík.

Over the next years, Primalex underwent other changes. The product portfolio for both exterior and interior use was being further extended and new products for metal and wood were also added. The brand identity and its communication elements were being modernized, recipes were again being enhanced, the process of a precise shading was introduced and the production process was optimized. The outcome of the work during the last 25 years is now a modern brand with a broad and stable product portfolio. Today, Primalex is a brand products of which are known and used with delight by most of the population in Czechia and Slovakia.

Likewise the story of one region started to be written long ago, the story of one brand is now being written thanks to the environment, circumstances and people. The development of the region supported the brand creation and the brand supports a further development of the region today.

/ Poznámky

- 1/ První zmínka o Vranovicích je z roku 1115, vřes prý rostl v tzv. Podhájí mezi Břasy a Vranovicemi – cit. různě kronikami Břasy, Vranovice, Stupno – bez odkazů na pramen
- 2/ V roce 1838 se děje první zmínka o přeměně průmyslové kolonie na obec Břasy, c. d. Jiskra, s. 177
- 3/ C. d. Hofman
- 4/ C. d. Flek, s. 29
- 5/ C. d. Flek, s. 29
- 6/ C. d. Flek, s. 24
- 7/ C. d. Industrial
- 8/ C. d. Kroc: Těžba uhlí na Radnicku v 2. polovině 19. století. In: Minulost Radnicka 1972
- 9/ C. d. Flek, s. 30
- 10/ C. d. Flek, s. 67
- 11/ C. d. Jiskra, s. 179
- 12/ C. d. Jiskra, s. 179
- 13/ Kronika Vranov
- 14/ Kronika Stupno, s. 85
- 15/ Kronika Stupno, s. 86
- 16/ Kronika Břasy
- 17/ Kronika Břasy
- 18/ Kronika Vranov
- 19/ C. d. Flek, s. 37
- 20/ C. d. Hofman – Doly vlastnil až do své smrti v roce 1808 Jáchym Šternberk, po roce 1810 Kašpar Šternberk, 1838 je dědíl Zdeněk Šternberk, díl Jiří v Přivěticích byl založen již v roce 1789, zavřen v roce 1806
- 21/ C. d. Hofman
- 22/ C. d. Jiskra, s. 206
- 23/ C. d. Hofman
- 24/ C. d. Hofman
- 25/ Kronika Stupno, s. 84
- 26/ Kronika Stupno, s. 84
- 27/ C. d. Bankéři
- 28/ C. d. Flek, s. 31
- 29/ Kronika Břasy
- 30/ C. d. Hofman v rozporu uvádí, že v roce 1826 kupuje továrnu na oleum od V. Mečřífe spolu s uhelnými doly. Továrna měla tehdy asi 6 pecí, dalších 16 pecí kupuje od Fr. Fívka a další od J. Bureše.
- 31/ C. d. Hofman
- 32/ C. d. Jiskra, s.177
- 33/ C. d. Jiskra, s. 177, uvádí, že sem zavedl i výrobu kys. dusičné – rozpor s pozn. 29
- 34/ Kronika Vranov
- 35/ C. d. Flek, s. 47
- 36/ C. d. Flek, s. 56, kronika Břasy uvádí rok 1844
- 37/ Břasko v stoletém zápase. XXII. ročník Štitu podbrdských partyzánů 1984, knihovna Muzea Rokycany, obsahuje foto havříů a další stávky, včetně seznamu děl. spolků na Břasku
- 38/ Kronika Vranov
- 39/ C. d. Hofman
- 40/ Kronika Vranov
- 41/ Zde zřízena v roce 1865
- 42/ C. d. Flek, s. 62 – Starckovi nakonec v době největšího rozmachu v Břasích koncem 70. let patřila i bývalá Auersperská olejna, olejna barona Hochberka, Mečřífova olejna u dolu sv. Jiří (zbourána 1876), olejna hraběte Vrby u jeho dolu ve Stupně (koupena 1870) a olejna Antonín v areálu lučební Starckovy továrny
- 43/ Kronika Vranovice, s. 100
- 44/ C. d. Flek, s. 65
- 45/ Těž c. d. Flek, s. 56
- 46/ Kronika Stupno, s. 86 uvádí 9 druhů barev
- 47/ C. d. Jiskra, s. 183, jinak ale c. d. Industrial
- 48/ C. d. Flek, s. 65
- 49/ Kronika Vranovice, Jiskra, c. d. s. 178 uvádí, že druhá továrna na caput mortuum byla postavena v roce 1877 ve Stupně, rok 1874 uvádí i Kronika Břasy
- 50/ C. d. Flek, s. 73
- 51/ Kronika Vranov, ale c. d. Flek, s. 66 uvádí: 1. července 1915, stejně jako c. d. Jiskra, s. 178
- 52/ C. d. Flek, s. 48, 51
- 53/ Kronika Stupno, s. 87
- 54/ C. d. Flek, s. 60–61
- 55/ V roce 1837 tuto výrobu prodal hraběti Nostitzovi
- 56/ C. d. Flek, s. 57
- 57/ Kronika Vranov PA ZKZ, kart. 263, KHR 1975 uvádí, že se vyrábí od 1875 – taktéž: Archiv Sokol. uh. spol., fond DPZ, sign. 2169 – rok 1876 je Starck Břasy jako jeden ze tří kartelových výrobců ultramarínu
- 58/ Kronika Stupno, s. 87
- 59/ C. d. Špitálník
- 60/ C. d. Flek, s. 57 – nově se používala kamenouhelná smola jako redukční činidlo a křemeliny
- 61/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1958
- 62/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1959
- 63/ Kronika Stupno
- 64/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1960
- 65/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1960
- 66/ PA PPG, Zpráva A. Špitálníka o závodě 36, z dubna 1988
- 67/ PA ZKZ, kart. 254/1967, PA ZKZ, kart. 263, KHR 1969
- 68/ Noviny Pravda Plzeň 15. 11. 1975
- 69/ Noviny Pravda Plzeň 12. 9. 1977 – v článku s názvem V modrých halách – je popsán postup výroby ultramarínu v Břasích
- 70/ PA ZKZ, kart. 152, ev. slož. 70
- 71/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1975
- 72/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1978
- 73/ PA PPG, Zpráva A. Špitálníka o závodě 36, z dubna 1988
- 74/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1977
- 75/ PA ZKZ, kart. 30
- 76/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1985
- 77/ PA PPG, Zpráva A. Špitálníka o závodě 36, z dubna 1988
- 78/ PA SÚS, PDZ-GŘ, mapa Břas z roku 166 – F39
- 79/ C. d. Flek, s. 62
- 80/ C. d. Industrial
- 81/ Rkp. Muzeum Rokycany
- 82/ Kronika Vranovice, digit. s. 100
- 83/ C. d. Hofman
- 84/ Kronika Břasy
- 85/ Kronika Břasy
- 86/ Kronika Břasy
- 87/ C. d. Flek, s. 102
- 88/ Konec 60. let – ve sklárně v Břasích se vyráběly černé šestiboké korály (tzv. hyslith) jako ozdoba na dámské šaty – C. d. Flek, s. 57, kronika Vranov, kronika Břasy uvádí, že sklárna ukončila provoz v roce 1905. Nová byla postavena v objektu bývalé válcovny železa Fürstenberků, ale zanikla po patnácti letech v roce 1920 spolu se Starckovou sklárnou.
- 89/ C. d. Industrial
- 90/ C. d. Jiskra, s. 177 uvádí, že železárnou s vysokou

- pecí zřídil v roce 1852 E. Bondy. Kronika Stupno uvádí, že po zániku vysoké pece v roce 1870 vznikla válcovna – s. 85–86
- 91/ Kronika Vranovice
- 92/ Kronika Stupno, s. 85
- 93/ Kronika Stupno, s. 85
- 94/ Kronika Stupno na jiném místě rozporuplně s jiným svým záznamem uvádí, že válcovna založená v roce 1852 zanikla v roce 1885
- 95/ V roce 1885 – c. d. Flek, s. 38
- 96/ C. d. Hofman, kronika Stupno uvádí, že sklárna pracovala do roku 1905, resp. do roku 1913
- 97/ C. d. Hofman
- 98/ C. d. Industrial
- 99/ C. d. Flek, s. 57
- 100/ C. d. Jiskra, s. 188
- 101/ C. d. Hofman
- 102/ C. d. rkp. Karla Hofmana o železnici – ulož. Muzeum Rokycany
- 103/ Kronika Vranovice
- 104/ C. d. Industrial, c. d. Hofman
- 105/ C. d. Hofman
- 106/ C. d. Flek, s. 102
- 107/ C. d. rkp. 1922 – výroba starou technologií tzv. české neboli dýmavé kyseliny sírové v Břasích zanikla v roce 1888 a pak se krátce vyráběla levnější tzv. anglickou metodou – odkaz na tit. Věda a práce z roku 1903
- 108/ Kronika Břasy
- 109/ C. d. Flek, s. 48, 51
- 110/ C. d. Hofman
- 111/ PA SÚS, fond DPZ-GŘ, sign. 2762
- 112/ C. d. Flek, s. 57
- 113/ C. d. Jiskra, s. 190
- 114/ Kronika Stupno, s. 86
- 115/ Kronika Stupno, s. 84
- 116/ C. d. Bankéři
- 117/ Kronika Stupno
- 118/ C. d. Industrial
- 119/ PA ZKZ, kart. 162
- 120/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1958
- 121/ Info J. Diblík
- 122/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1959
- 123/ Kronika Břasy
- 124/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1958, 1960
- 125/ PA ZKZ, kart. 253, KHR 1960
- 126/ PA ZKZ, KHR 1963
- 127/ PA ZKZ, KHR 1962
- 128/ PA ZKZ, KHR 1965
- 129/ PA ZKZ, KHR 1965
- 130/ PA ZKZ, kart. 254/1966
- 131/ PA ZKZ, kart. 254/1966
- 132/ PA ZKZ, kart. 254/1967
- 133/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1967, jednalo se o pobídky, které pokračovaly i v roce 1968 v souvislosti s výstavbou nové plavírny kaolinu v Kaznějově (PA ZKZ, kart. 254, KHR 1968)
- 134/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1965
- 135/ PA ZKZ, kart. 254/1966
- 136/ PA ZKZ, kart. 254/1967
- 137/ PA ZKZ, kart. 254/1967
- 138/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1968
- 139/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1968
- 140/ Číslo 4, ale nepodařilo se ani s pamětníky zjistit, v jakém provozu se hlínky vyráběly
- 141/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1966
- 142/ PA ZKZ, kart. 254/1967, v roce 1958 se vyrobilo 5849 tun malířské hlínky – PA ZKZ, kart. 263
- 143/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1967
- 144/ K nejrozšířenějším výrobkům patřil v 70. letech Malbyt z Keramických závodů Božičany, závod Skalná nebo v Letovicích od roku 1969 vyráběný Remal
- 145/ V roce 1974 se další tekutou malířskou pokojovou barvou stal Superlex z podniku v Božičanech, závod Sadov, a výrobek Supermal – cit. Rudé právo 25. 10. 1974
- 146/ PA ZKZ, THR 1968, kart. 254
- 147/ Pravda Plzeň 27. 2. 1968, s. 1 a jiné
- 148/ Rudé právo 28. 1. 1968, s. 2
- 149/ PA ZKZ, THR, kart. 254
- 150/ PA ZKZ, kart. 263
- 151/ PA ZKZ, kart. 254
- 152/ Noviny Pravda Plzeň 22. 1. 1974
- 153/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1978
- 154/ Noviny Pravda Plzeň 15. 11. 1975
- 155/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1985
- 156/ Noviny Pravda Plzeň 6. 8. 1976, s. 4
- 157/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1977, PA ZKZ, kart. 263, KHR 1978
- 158/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1981
- 159/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1982
- 160/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1985
- 161/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1986
- 162/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1987
- 163/ PA PPG, Zpráva A. Špitálníka o závodě 36, z dubna 1988
- 164/ PA PPG, Zpráva A. Špitálníka o závodě 36, z dubna 1988
- 165/ PA ZKZ, kart. 254, KHR 1967
- 166/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1969
- 167/ Noviny Lidová demokracie 5. 1. 1983
- 168/ PA ZKZ, kart. 263
- 169/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1972
- 170/ Noviny Pravda Plzeň 20. 7. 1973
- 171/ Noviny Pravda Plzeň 19. 9. 1973
- 172/ Noviny Pravda Plzeň 20. 7. 1973
- 173/ Noviny Pravda Plzeň 6. 8. 1976, s. 4
- 174/ Noviny Pravda Plzeň 25. 5. 1976
- 175/ Kronika Vranovice, digit. s. 151
- 176/ PA ZKZ, kart. 263
- 177/ PA PPG, Zpráva A. Špitálníka o závodě 36, z dubna 1988
- 178/ PA PPG, Zpráva A. Špitálníka o závodě 36, z dubna 1988
- 179/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1975, uveden přehled od roku 1971–1975
- 180/ PA ZKZ, kart. 254
- 181/ Noviny Lidová demokracie 5. 1. 1983
- 182/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1984
- 183/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1985
- 184/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1987
- 185/ PA ZKZ, kart. 263, KHR 1988

Archivní prameny a literatura

PA – Podnikový archiv společnosti PPG v Břasích, neuspořádaný soubor písemných dokumentů a fotografií, výroční zprávy akciové společnosti ZKZ Keramika Břza 1992–2002

PA ZKZ – Podnikový archiv podniku Západočeské keramické závody se sídlem v H. Břže, 1945–1992. Státní oblastní archiv v Plzni, pracoviště Nepomuk. (KHR – komplexní hospodářské rozborů za cit. roky)

PA SUS – Podnikový archiv Sokolovské uhelné společnosti v Sokolově-Citěnicích, fond Dolové a průmyslové závody, dříve J. D. Starck, Dolní Rychnov – generální ředitelství (1797) 1885 – 1946 (1955) – komentář k inventáři tohoto fondu (jeho autoři: Gross A. 1964, Petr Beran 2006)

Beran P.: K majetkovému vývoji společnosti Dolové a průmyslové závody, dříve Jan Dav. Starck v Dolním Rychnově, rkp. Sokolov 1981, uloženo v PA SUS

Brdský kraj, týdeník, 1916–1918

Cironis P.: Břasko v stoletém zápase. Rokycany 1984

Dějiny Břas a okolí. In: Památník tělovýchovné jednoty Sokol v Břasích. K 50. výročí činnosti. Břasy 1923.

Drhovský K.: Industriální dědictví & technické památky Plzeňska. Bezručovice 2015

Feistmantl K.: Kamenouhelné pánve v okolí Radnic

Flek J.: Z minulosti sklárny firmy J. D. Starck. Sklář a keramika 17/1967, s. 362–365

Flek J.: Česká kyselina sírová a vitriolový průmysl v Čechách. Sborník Vysoké školy chemicko-technologické v Praze, SPN 1977

Frolíková L.: Historie keramické výroby v Břasích. 200 let závodu Keramika Břasy. Keramika Horní Břza – divize HOB Prima Břasy 1998

Hofman K.: Z nejstarších dějin Břas. Železnice Břasy. Rkp. uloženy v Muzeu Rokycany

Jiskra J.: Johann David Edler von Starck a jeho podíl na rozvoji hornictví a průmyslu v západních a severozápadních Čechách koncem 18. a v 19. století. Sokolov 2005

Kratochvíl K.: Bankéři. Praha 1962

Kroc J.: Chemický průmysl na Radnicku ve 2. polovině 19. století. In: Minulost Radnicka, č. 4.

Kronika obce Vranovice, Stupno, Břasy, Státní okresní archiv Rokycany, též on-line: <http://www.portafortium.eu/contents/chronicle/soap-ro?language=cs>

Lukeš J.: Výroba české kyseliny sírové v Břasích. Rukopis, Stupno 1922, uloženo v Muzeu Rokycany

Pešek J., Dejmek V.: K dějinám dolování černého uhlí na Radnicku. Sborník Západočeského muzea v Plzni 48/1983

Prochaska A.: Die Firma Joh. Dav. Starck und ihre Berg-, Mineral-Werke und Fabriken. Pilsen 1873

Průmysl západočeského kraje v letech 1945–1960. Bibliografie technické literatury. Státní vědecká knihovna Plzeň

Špitálník A.: Zajímavý výrobek – ultramarín. Keramika. Zpravodaj VHJ ČKZ Praha č. 1–2 / 1987

Žďár, týdeník 1901–1941, uloženo v Muzeu Rokycany

Další články o ZKZ – Břasy:
Noviny Pravda – 1. 8. 1948, s. 6, 29. 12. 1948, s. 3, 5. 3. 1949, s. 3, 12. 3. 1949, s. 12, obr.

Noviny Rudé právo: 15. 6. 1956, 28. 1. 1968, s. 2, 1. 4. 1969, s. 4, 4. 4. 1969, s. 4, 25. 7. 1977

Časopis Květy: 25. 4. 1985, s. 53, 22. 5. 1986, s. 53, 5. 3. 1987, s. 53, 10. 3. 1988, s. 53

Primalex vystupuje několikrát v románu VI. Párala: Muka obraznosti, vydání 1986, strana: 88, 89, 138, 168, 215, 263, 286, 320

Poděkování pamětníkům

Děkujeme všem bývalým zaměstnancům závodu v Břasích za rozhovory prováděné v letech 2016 až 2017. A to zejména Ing. Janu Diblíkovi, bývalému řediteli závodu Břasy, později samostatné společnosti Primalex, a. s. (1986–2014), Ing. Vladimíru Machoňovi, Pavlu Špitálníkovi, Václavu Doubkovi. A díky patří také Michalu Řebounovi, který pomohl s mapováním novodobé historie značky Primalex.

© 2018

Autor textů: Zeno Čižmář

Spoluautor textů: Jan Diblík, Michal Řeboun, RADDА, s. r. o.

Návrh obálky: Salamon Design, s. r. o.

Idea a design publikace: Salamon Design, s. r. o.

Fotografie: různé zdroje – viz seznam bibliografie

Tato publikace není volně prodejná.

Je určena pro marketingové účely značky Primalex.

www.primalex.cz

